

PODSUMOWANIE PROCESU PRZYGOTOWANIA PROGRAMU ADAPTACJI LASÓW I LEŚNICTWA DO ZMIAN KLIMATYCZNYCH DO ROKU 2020, STRATEGICZNEJ OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO ORAZ KONSULTACJI SPOŁECZNYCH

1. UZASADNIENIE WYBORU PRZYJĘTEGO DOKUMENTU W ODNIESIENIU DO ROZPATRYWANYCH ROZWIĄZAŃ ALTERNATYWNYCH

Program określa cele i działania związane z adaptacją lasów i leśnictwa do zmian klimatu, które mogą zostać sfinansowane ze środków zewnętrznych¹. W związku z powyższym ramy realizacyjne *Programu* określają nie tylko założenia wynikające z przepisów prawa i dokumentów strategicznych obowiązujących na poziomie międzynarodowym i krajowym oraz założenia przyjęte na podstawie diagnozy potrzeb, ale również założenia wynikające z programów operacyjnych, które będą wdrażane w ramach perspektywy finansowej 2014-2020. Analiza wariantów powinna uwzględniać realistyczne scenariusze. W związku z powyższym przyjęto założenie, że warianty alternatywne w stosunku do rozwiązań przyjętych w projektowanym dokumencie powinny mieścić się w ramach merytorycznych i finansowych wyznaczonych przez programy operacyjne, w szczególności POIiŚ 2014-2020.

Warianty alternatywne zakładają realizację celu długookresowego oraz celów krótkookresowych założonych w *Programie*, przy wykorzystaniu katalogu działań określonych w POIiŚ 2014-2020 oraz stałym budżecie wynikającym z określonej przez instytucję pośredniczącą maksymalnej alokacji środków finansowych na realizację przedsięwzięć. Przedmiotem różnicowania były cele operacyjne oraz szczegółowe założenia realizacyjne.

Na etapie tworzenia *Programu* przy doborze szczegółowego katalogu działań oraz założeń realizacyjnych brano pod uwagę potrzebę minimalizacji negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną, w szczególności cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru, jak również dynamikę zachodzących zmian klimatycznych. W związku z powyższym na etapie definiowania wariantów odwołano się do dwóch kluczowych kryteriów:

KRYTERIUM 1: DYNAMIKA SPODZIEWANYCH ZMIAN KLIMATYCZNYCH

Zagrożenia klimatyczne dla ekosystemów leśnych wiążą się przede wszystkim z nasileniem i zwiększeniem częstotliwości ekstremalnych zjawisk pogodowych, z jednej strony gwałtownych lub długotrwałych opadów, z drugiej zaś długotrwałych okresów bezopadowych oraz fal upałów, których konsekwencją jest zjawisko suszy. Są to czynniki kluczowe w przypadku projektowanego dokumentu, gdyż ich nasilenie skutkuje zwiększeniem ryzyka uszkodzenia lub zniszczenia drzewostanów, jednocześnie istnieje możliwość minimalizacji negatywnego wpływu wymienionych czynników klimatycznych. Inne czynniki (np. zmiana średniej temperatury, czy nasilenie porywistych wiatrów) mają również znaczenie, jednak katalog działań minimalizujących negatywny wpływ niekorzystnych zmian jest dużo bardziej ograniczony.

W ramach analizy przewidziano trzy scenariusze dotyczące dynamiki zmian klimatycznych:

- *Scenariusz 1: Nasilenie i zwiększenie częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych (SK1);*
- *Scenariusz 2: Niewielkie zwiększenie częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych (SK2);*
- *Scenariusz 3: Zmniejszenie nasilenia lub częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych (SK3).*

¹ Wysokość środków finansowych, które mogą zostać zaangażowane w realizacji kluczowych działań w ramach *Programu*, jest również ograniczona ramami programowymi oraz dotychczasowymi uzgodnieniami pomiędzy DGLP, MŚ i MR.

KRYTERIUM 2: SKALA DZIAŁAŃ MINIMALIZUJĄCYCH NEGATYWNY WPŁYW NA RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNĄ

Działania podejmowane w ramach *Programu* wiążą się z ryzykiem wystąpienia negatywnego oddziaływania na różnorodność biologiczną, w tym zagrożone gatunki i siedliska przyrodnicze. Charakter oraz nasilenie tego wpływu są zróżnicowane w przypadku poszczególnych typów przedsięwzięć, oraz szczegółowych założeń realizacyjnych (technicznych i lokalizacyjnych). Wdrożenie niektórych działań minimalizujących wpływ na różnorodność biologiczną wiąże się z osłabieniem funkcji adaptacyjnych, dlatego dobór szczegółowych założeń realizacyjnych jest procesem polegającym na optymalizacji celów związanych ze zwiększeniem potencjału adaptacyjnego z jednej strony, z drugiej zaś ograniczeniem negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną.

W ramach analizy zdefiniowano trzy scenariusze dotyczące podejścia do minimalizacji negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną. Punktem odniesienia było podejście stosowane w perspektywie 2007-2013:

- *Scenariusz 1: Zwiększenie wagi działań minimalizujących negatywny wpływ (SB1);*
- *Scenariusz 2: Utrzymanie wagi działań minimalizujących negatywny wpływ (SB2);*
- *Scenariusz 3: Zmniejszenie wagi działań minimalizujących negatywny wpływ (SB3).*

Zgodnie z przyjętym horyzontalnym założeniem adaptacja lasów do zmian klimatu powinna odbywać się przy założeniu minimalizacji negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną. Przy doborze szczegółowego katalogu działań oraz założeń realizacyjnych konieczne jest uwzględnienie dynamiki zachodzących zmian klimatycznych. Z uwagi na powyższe są to zagadnienia mocno powiązane. Przy scenariuszu zakładającym zmniejszenie nasilenia lub częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych (SK3) możliwe jest przyłożenie większej wagi do zagadnień związanych z ochroną zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych, co wiąże się z m. in. ze zwiększeniami wagi działań minimalizujących negatywny wpływ na różnorodność biologiczną (SB1). Z kolei przy scenariuszu zakładającym zwiększenie nasilenia lub częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych (SK1) konieczne może okazać się zmniejszenie wagi działań minimalizujących negatywny wpływ (SB3).

Biorąc pod uwagę powyższe zdefiniowano trzy możliwe warianty realizacji celów założonych w ramach *Programu*:

WARIANT 1: BIORÓŻNORODNOŚĆ+. Realizowany przy założeniu następujących scenariuszy:

- *SK3: Zmniejszenie nasilenia lub częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych*
- *SB1: Zwiększenie wagi działań minimalizujących negatywny wpływ*

Szczegółowe założenia realizacyjne:

W ramach wariantu założono ograniczenie działań, w przypadku których istnieje największe ryzyko wystąpienia negatywnego oddziaływania na środowisko, w szczególności różnorodność biologiczną, tj. działań dotyczących: a. budowy i modernizacji zbiorników retencyjnych, b. budowy budowli kontrolujących osuwiska oraz nadmierny transport lub dostawę rumowiska do stale płynących potoków i strumieni, c. wprowadzania elementów techniczno-przyrodniczego zabezpieczenia brzegów, jak również d. budowy dostrzegalni przeciwpożarowych. Wariant zakłada jednocześnie zwiększenie skali działań, które charakteryzują się korzystnym wpływem na różnorodność biologiczną, w szczególności działań dotyczących przywracania funkcji obszarom mokradłowym oraz udroźnienia korytarzy ekologicznych.

WARIANT 2: KLIMAT+. Realizowany przy założeniu następujących scenariuszy:

- *SK1: Zwiększenie nasilenia lub częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych*
- *SB3: Zmniejszenie wagi działań minimalizujących negatywny wpływ*

Szczegółowe założenia realizacyjne:

W ramach wariantu założono koncentrację na działaniach o największym znaczeniu z punktu widzenia adaptacji lasów do zmian klimatycznych i minimalizacji zagrożeń związanych z ekstremalnymi zjawiskami pożarowymi i powodziowymi, tj. działań dotyczących: a. retencji zbiornikowej, b. zabezpieczenia infrastruktury leśnej oraz c. ochrony przeciwpożarowej. Wariant zakłada jednocześnie ograniczenie skali działań, które charakteryzują się korzystnym wpływem na różnorodność biologiczną, w związku z koniecznością zaangażowania większych środków w działania adaptacyjne.

WARIANT 3: ZRÓWNOWAŻONY. Realizowany przy założeniu następujących scenariuszy:

- *SK2: Niewielkie zwiększenie częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych*
- *SB2: Utrzymanie wagi działań minimalizujących negatywny wpływ*

Szczegółowe założenia realizacyjne:

Jest to wariant przyjęty do realizacji w projektowanym dokumencie. Dopuszcza realizację działań zwiększających potencjał adaptacyjny lasów, które mogą negatywnie oddziaływać na środowisko przyrodnicze (najczęściej występujących na etapie realizacji prac budowlanych), jednocześnie zakłada wdrożenie szerokiego katalogu założeń technicznych i lokalizacyjnych, które wykluczają lub minimalizują ryzyko negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną, w szczególności zagrożone gatunki i siedliska przyrodnicze.

Z przeprowadzonej analizy płyną następujące wnioski:

- Realizacja celów *Programu* za pomocą działań założonych w ramach wariantu *BIORÓŻNORODNOŚĆ+* będzie miała wpływ na zmniejszenie ryzyka negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną. Wpływ ten będzie jednak ograniczony. Oddziaływanie na środowisko obiektów planowanych w ramach *Programu* jest uzależnione przede wszystkim od szczegółowych założeń realizacyjnych, dotyczących lokalizacji, zasad projektowania i sposobu realizacji obiektów. Realizacja działań w kształcie założonym dla wariantu *BIORÓŻNORODNOŚĆ+* będzie miała wpływ na zmniejszenie ryzyka niektórych negatywnych oddziaływań, z drugiej strony może mieć wpływ na zwiększenie presji na niektóre komponenty środowiska przyrodniczego lub ograniczenie pozytywnego oddziaływania działań wdrażanych w wariantcie proponowanym do realizacji.
- Przyjęcie analizowanego wariantu byłoby możliwe w przypadku ograniczenia częstotliwości lub zmniejszenia nasilenia ekstremalnych zjawisk pogodowych w najbliższych latach. Biorąc pod uwagę wyniki obserwacji, jak również wyniki badań, należy spodziewać się raczej realizacji odmiennego scenariusza – nasilenia lub zwiększenia częstotliwości ekstremalnych zjawisk pogodowych, które mogą stanowić zagrożenie dla ekosystemów leśnych.
- Ograniczenie wielkości zbiorników (koncentracja na mikrozbiorach) może skutkować również trudnościami z realizacją celów związanych z osiągnięciem założonej obojętności zretencjonowanej wody, która jest obowiązkowym wskaźnikiem w ramach *POliŚ 2014-2020*.

W perspektywie finansowej 2014-2020 założony w ramach POIiŚ wskaźnik dotyczy retencji zbiornikowej. Konsekwencją przyjęcia analizowanego wariantu realizacyjnego byłoby zwiększenie kosztów jednostkowych retencjonowania wody. Biorąc pod uwagę sztywne ramy finansowe, wiązałoby się to z koniecznością ograniczenia skali innych działań, w tym działań proprzyrodniczych. Należy również podkreślić, że podaż obszarów, na których mogą być lokalizowane zbiorniki retencyjne jest ograniczona, gdyż jest uzależniona od specyficznych warunków gruntowo-wodnych. W przypadku przyjęcia analizowanego wariantu realizacyjnego istnieje ryzyko braku możliwości realizacji celów związanych z retencjonowaniem wody, zarówno w ramach *Programu*, jak i ramach *POIiŚ 2014-2020*.

- Realizacja celów *Programu* za pomocą działań założonych w ramach wariantu KLIMAT+ będzie miała wpływ na zwiększenie ryzyka negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną. Wpływ ten będzie również w dużym stopniu uzależniony od szczegółowych założeń realizacyjnych, dotyczących lokalizacji, zasad projektowania i sposobu realizacji obiektów. Realizacja działań w założonym dla wariantu KLIMAT+ kształcie będzie miała wpływ na zwiększenie ryzyka niektórych negatywnych oddziaływań, z drugiej strony zwiększenie skali działań dotyczących ochrony przeciwpożarowej, wpłynie na zmniejszenie ryzyka rozprzestrzeniania się pożarów, a co za tym idzie wpłynie na ograniczenie ryzyka degradacji lub zniszczenia siedlisk i gatunków przyrodniczych, w sytuacji wystąpienia wielkopowierzchniowych pożarów lasów.
- Przyjęcia wariantu KLIMAT+ byłoby uzasadnione w przypadku zwiększenia częstotliwości lub nasilenia ekstremalnych zjawisk pogodowych w najbliższych latach.

Z uwagi na powyższe optymalnym rozwiązaniem, biorąc pod uwagę z jednej strony ryzyka związane ze zmianami klimatycznymi, z drugiej zaś ryzyka związane z oddziaływaniem na środowisko planowanych przedsięwzięć, wydaje się przyjęcie do realizacji wariantu ZRÓWNOWAŻONEGO (proponowanego do realizacji). Jednocześnie należy brać pod uwagę możliwość zwiększenia nasilenia lub częstotliwości niekorzystnych zjawisk pogodowych w okresie wdrażania *Programu*. W przypadku realizacji takiego scenariusza najkorzystniejszym rozwiązaniem byłoby zwiększenie skali działań o największym znaczeniu dla wzmocnienia potencjału adaptacyjnego lasów, w szczególności działań związanych z ochroną przeciwpożarową lasów, przy jednoczesnym utrzymaniu wysokich standardów związanych ochroną różnorodności biologicznej, na poziomie założonym w ramach wariantu ZRÓWNOWAŻONEGO (proponowanego do realizacji). Należy brać jednak pod uwagę, że realizacja przyjętego powyżej założenia będzie prawdopodobnie uzależniona od zwiększenia poziomu środków zaangażowanych w realizację *Programu*, w tym celu konieczne będzie wystąpienie na odpowiednio wczesnym etapie o zwiększenie wartości środków przeznaczonych na realizację projektów, w szczególności projektu dotyczącego ochrony przeciwpożarowej lasów.

2. SPOSÓB UWZGLĘDNIENIA USTALEŃ ZAWARTYCH W PROGNOZIE ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO

W *Prognozie* sformułowano osiem rekomendacji. Wszystkie rekomendacje dotyczące modyfikacji *Programu* zostały uwzględnione.

Lp.	REKOMENDACJA	
R1	Wskazane wydaje się przygotowanie szczegółowych wytycznych realizacyjnych, które określą zasady lokalizacji i projektowania obiektów, prowadzenia prac oraz eksploatacji obiektów. Wytyczne powinny być	CKPŚ przygotowuje szczegółowe wytyczne

	<p>ukierunkowane na minimalizację negatywnych oddziaływań, ale również wzmocnienie efektów pozytywnych. Szczególną uwagę należy zwrócić na obiekty, których realizacja wiąże się z największym ryzykiem wystąpienia negatywnych oddziaływań. Są to odpowiednio: budowa zbiorników bezodpływowych lub odpływowych zasilanych wodą gruntową lub opadową, budowa zbiorników na ciekach, budowa zbiorników bocznych, budowa zbiorników suchych, wykonanie budowli kontrolujących osuwiska oraz nadmierny transport/dostawę rumowiska do stale płynących potoków i strumieni, działania związane z techniczno-przyrodniczym zabezpieczeniem brzegów oraz zabudową biologiczną stoków i brzegów.</p> <p>Należy jednocześnie brać pod uwagę, że dzięki prowadzonym badaniom i obserwacjom, następuje sukcesywne zwiększanie zasobu wiedzy nt. rzeczywistego oddziaływania na środowisko, w szczególności różnorodność biologiczną, obiektów związanych z retencjonowaniem wód, przeciwdziałaniem erozji i ochroną przeciwpożarową. Szczegółowe wytyczne realizacyjne powinny opierać się na założeniach podręczników opracowanych w perspektywie finansowej 2007-2013, dotyczących małej retencji nizinnej i małej retencji górskiej, uwzględniając równocześnie wiedzę zdobytą w perspektywie 2007-2013 oraz powyższe założenia dotyczące minimalizacji negatywnych oddziaływań.</p> <p>Szczegółowe wytyczne realizacyjne powinny mieć charakter otwarty, tj. zakładać sukcesywną aktualizacji przyjętych założeń, w celu dostosowania do najbardziej aktualnej wiedzy nt. wpływu obiektów na środowisko.</p> <p>Należy również rozważyć uporządkowanie założeń realizacyjnych ujętych w <i>Programie</i> np. wg schematu zaproponowanego przez autorów <i>Prognozy</i>, tj. w podziale na:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kierunkowe założenia dotyczące funkcji realizowanych obiektów; ▪ Kierunkowe założenia dotyczące lokalizacji i parametrów technicznych realizowanych obiektów; ▪ Kierunkowe założenia dotyczące projektowania obiektów; ▪ Kierunkowe założenia dotyczące ochrony zasobów przyrodniczych. <p>W ocenie autorów <i>Prognozy</i> w <i>Programie</i> powinny znajdować się kluczowe założenia wykluczające ryzyko negatywnego oddziaływania na środowisko, które określą najistotniejsze ramy realizacyjne, w których mogą poruszać się nadleśnictwa uczestniczące w <i>Programie</i>. Szczegółowe założenia realizacyjne powinny zostać ujęte w odrębnym dokumencie (szczegółowe wytyczne realizacyjne). Żeby wykluczyć ryzyko niewłaściwej interpretacji zapisów, w miarę możliwości, szczegółowe założenia realizacyjne powinny być przypisane konkretnym obiektom lub ich grupom.</p>	<p>realizacyjne w formie <i>Podręcznika</i>. Ponadto w odpowiedzi na rekomendację oraz uwagę GDOŚ uporządkowano zapisy Programu zgodnie ze wskazaniami.</p>
R2	<p>Wskazane wydaje się również nadanie właściwej rangi szczegółowym wytycznym realizacyjnym.</p>	<p>Podręcznik zostanie przyjęty w formie zarządzenia Dyrektora CKPŚ, będzie stanowił podstawową</p>

		wytyczną dla realizacji przedsięwzięć w ramach projektów finansowanych ze środków POIiŚ 2014-2020
R3	<p>W celu ograniczenia zagrożenia dla cennych siedlisk i żyjących na ich terenie gatunków oraz minimalizacji ryzyka rozprzestrzeniania inwazyjnych gatunków obcych, należy zwrócić szczególną uwagę na:</p> <p>Na etapie przygotowania dokumentacji projektowej:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ W przypadku budowy lub modernizacji zbiorników teren przewidziany do zalania powinien być zlustrowany przez botanika lub siedliskoznawcę pod kątem występowania cennych siedlisk przyrodniczych, jak również stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów. W przypadku stwierdzenia występowania cennych siedlisk przyrodniczych lub gatunków chronionych, należy zmienić lokalizację zbiornika lub uzyskać zgodę na odstępstwa od zakazów ustalonych w stosunku do gatunków chronionych. W przypadku przedsięwzięć prowadzonych na obszarach chronionych należy również uwzględnić odpowiednie zalecenia wynikające z przyjętych dokumentów planistycznych takich jak: plany ochrony, czy plany zadań ochronnych; ➤ W przypadku budowy nowych zbiorników zalecane jest wykonanie dostatecznej liczby odwiertów glebowych, aby stwierdzić rodzaj podłoża na całym obszarze planowanego zbiornika. W przypadku stwierdzenia, że na znacznej powierzchni w podłożu znajduje się torf, należy zmienić lokalizację zbiornika; ➤ Przy planach nawadniania mokradeł zalecane jest zaangażowanie specjalistów – botaników lub siedliskoznawców, którzy określą parametry fizykochemiczne wody przeznaczonej do nawodnień i skutki wprowadzenia jej do konkretnego ekosystemu; ➤ W groblach zbiorników powinien być zaprojektowany przelew awaryjny, który zapobiegnie rozmyciu budowli podczas gwałtownych wzebrań wody; ➤ Stabilizacja osuwisk i brzegów cieków powinna być wykonana tylko w miejscach, gdzie jest to absolutnie niezbędne dla ochrony infrastruktury. Pozostałe odcinki brzegów należy pozostawić niezabudowane, aby umożliwić przetrwanie zbiorowisk inicjalnych; ➤ W przypadku działań dotyczących doprowadzenia wody do obszarów mokradłowych, zaleca się weryfikację, czy woda, która ma być użyta do zasilania nie pochodzi z terenów zasiedlonych przez gatunki inwazyjne; <p>Na etapie realizacji prac:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ W przypadku stwierdzenia na terenie budowanego zbiornika nielicznych egzemplarzy chronionych roślin można przenieść je na 	Przygotowano załączniki do <i>Prognozy</i> , który zawiera podsumowanie kluczowych działań minimalizujących negatywny wpływ na środowisko.

stanowisko zastępcze. Działanie to wymaga akceptacji służb ochrony przyrody i musi być nadzorowane przez specjalistów, którzy wskażą odpowiednie miejsce, sposób i termin posadzenia roślin, a także sposób pielęgnacji po przesadzeniu;

- Prace powinny być prowadzone z uwzględnieniem wymagań ekologicznych gatunków zwierząt, roślin i grzybów;
- Zaplanowane przedsięwzięcia podczas realizacji powinny uwzględniać terminy tarła ryb, okresy lęgowe ptaków oraz rozrodu płazów i bobra europejskiego (*Castor fiber*), w których to nie można dokonywać działań negatywnie wpływających na ww. grupy fauny;
- Należy unikać niepotrzebnego wjeżdżania ciężkim sprzętem do cieków;
- Należy unikać sytuacji mogących spowodować zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi, np. nie uzupełniać paliwa podczas pracy sprzętu w cieku lub w jego pobliżu, dbać o czystość sprzętu, nie myć go w miejscu pracy;
- Prowadząc stabilizację techniczną czy biologiczną brzegów i osuwisk należy starać się nie niszczyć roślinności na przyległych terenach. Należy zwrócić szczególną uwagę na zachowanie roślinności strefy brzegowej cieków oraz naturalnej struktury tej strefy przy przedsięwzięciach dotyczących cieków;
- Podczas budowy dostrzegalni przeciwpożarowych należy unikać zbędnych przejazdów, skrótów omijających wyznaczone drogi dojazdowe, jak również unikać uszkodzenia drzew.

Na etapie eksploatacji:

- Ograniczyć do niezbędnego minimum liczbę urządzeń emitujących promieniowanie elektromagnetyczne, umieszczanych w dostrzegalniach przeciwpożarowych;
- Stosować nocne zewnętrzne podświetlenie dostrzegalni przeciwpożarowych;
- Wykluczyć zarybianie lub zarybiać zbiorniki tylko gatunkami rodzimymi, dostosowanymi do parametrów obiektu i znajdującej się w nim wody (powierzchnia, głębokość, stan trofii), najlepiej pod kontrolą specjalistów ichtiologów. Małych zbiorników (do 10 arów) najlepiej nie zarybiać, będą to miejsca rozrodu płazów (ryby zjadają skrzek i kijanki).

Warunkiem realizacji poszczególnych przedsięwzięć, które mogą potencjalnie negatywnie oddziaływać na środowisko, powinno być każdorazowo przeprowadzenie analizy oddziaływania na środowisko, zgodnie z trybami przewidzianymi w prawie, i dokonanie (w razie stwierdzenia takiej konieczności) analizy przesłanek określonych w art. 34 ustawy o ochronie przyrody (Dz. U. z 2015 r. poz. 1651 z późn. zm.). Ponadto, biorąc pod uwagę doświadczenia z perspektywy finansowej

	<p>2007-2013, przedsięwzięcia podwyższonego ryzyka negatywnego wpływu na środowisko, (w tym w szczególności nowe zbiorniki retencyjne o powierzchni pow. 10 ha realizowane na obszarach Natura 2000, działania związane z nawadnianiem obszarów mokradłowych, działania inwestycyjne realizowane na ciekach, które niosą ryzyko ograniczenia ciągłości ekologicznej cieków), powinny być objęte procedurą weryfikacji w terenie. Wizja lokalna powinna być wykonana zanim działania te zostaną ostatecznie włączone w zakres przedsięwzięć realizujących analizowany <i>Program</i>.</p> <p>Działania minimalizujące zostały zebrane w załączniku 3, ponadto zostały uzupełnione o katalog działań minimalizujących ryzyko negatywnego wpływu na środowisko dotyczący poszczególnych typów obiektów oraz przedsięwzięć.</p>	
R4	<p>W celu ograniczenia ryzyka negatywnego wpływu na inne komponenty środowiska, należy zwrócić szczególną uwagę na:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Należy dążyć do minimalizacji ryzyka gwałtownych zmian zwierciadła wód powierzchniowych i gruntowych poprzez odpowiednią lokalizację obiektów małej retencji. W przypadku potencjalnego negatywnego oddziaływania związanego ze zmianą poziomu zwierciadła wód powierzchniowych i gruntowych oraz związanego z tym ryzyka obumierania drzew oraz drzewostanów na obszarze oddziaływania przedsięwzięć podejmowanych w ramach <i>Programu</i>, wskazane jest lokowanie obiektów małej retencji w sposób przemyślany i w miejscach do tego odpowiednich. Wybór ich lokalizacji oraz późniejszy projekt techniczny musi uwzględniać istniejące, cenne obszary przyrodnicze oraz cenne obszary leśne; ▪ Należy dążyć do minimalizacji ryzyka emisji gazów cieplarnianych oraz eutrofizacji wód poprzez usuwanie biomasy zalegającej na dnach zbiorników wodnych (dot. zbiorników, w których celem jest utrzymanie stałego lustra wody); ▪ Należy przeciwdziałać potencjalnym uszkodzeniom i awariom obiektów poprzez systematyczną kontrolę urządzeń oraz niewielkie prace regulacyjno-konserwacyjne; ▪ Wskazane jest również określenie racjonalnych terminów i harmonogramu realizacji prac; ▪ Szczególną ostrożność należy zachować podczas prowadzenia prac ziemnych na większą skalę, co pozwoli uniknąć nieodwracalnych zniszczeń, cennych śladów działalności człowieka w przeszłości ukrytych pod powierzchnią ziemi. Tam gdzie jest to technicznie możliwe należy unikać lub ograniczać użycie ciężkiego sprzętu. 	<p>Przygotowano załączniki do <i>Prognozy</i>, który zawiera podsumowanie kluczowych działań minimalizujących negatywny wpływ na środowisko.</p>
R5	<p>Biorąc pod uwagę zróżnicowanie problemów związanych z szeroko rozumianą ochroną wód na obszarach nizinnych, o opadach bliskich 600 mm, powinny dominować cele związane z zachowaniem stabilnych warunków wodnych funkcjonowania lasów, narażonych w tej strefie</p>	<p>Rekomendacja została uwzględniona na etapie selekcji</p>

	<p>zarówno na niedobór, jak i lokalnie nadmiar wody. W rejonach o niskich przychodach opadu, o ile jest możliwość zastosowania rozwiązań technicznych, powinny dominować obiekty sprzyjające wzrostowi zasobów wodnych z wykorzystaniem stałego piętrzenia.</p> <p>Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że działania zmierzające do poprawy struktury bilansu wodnego i ograniczenia strat gospodarczych, powodowanych nadmiarem lub niedoborem wody, powinny polegać w głównej mierze na odbudowie naturalnych zdolności retencyjnych zlewni. Dla poprawy struktury bilansu wodnego zlewni szczególnie ważne jest lokowanie obiektów małej retencji w wododziałowej partii zlewni i przetwarzanie odpływu powierzchniowego w odpływ wglębny.</p>	zgłoszeń.
R6	<p>Biorąc pod uwagę możliwość kumulacji oddziaływań poszczególnych obiektów realizowanych w zlewniach elementarnych oraz na poszczególnych obszarach Natura 2000 (zarówno pozytywnych jak i negatywnych), wskazane jest agregowanie powiązanych przestrzennie lub funkcjonalnie działań w grupy inwestycji. Takie podejście umożliwia identyfikację skumulowanych efektów zamierzeń inwestycyjnych na wczesnym etapie, tj. na etapie prac projektowych przed wystąpieniem o wydanie decyzji środowiskowej. Grupowanie inwestycji może również znacząco przyczynić się do zmniejszenia czasochłonności etapu przygotowania inwestycji. Ponadto grupowanie inwestycji może okazać się również korzystne na etapie realizacji samej inwestycji. W przypadku braku możliwości grupowania powiązanych przestrzennie lub funkcjonalnie działań (np. ze względu na uwarunkowania formalno-prawne, administracyjne, lub techniczne) aspekt oceny skutków potencjalnej kumulacji oddziaływań, powinien być rozpatrywany na możliwe najwcześniejszym etapie, optymalnie na etapie prac projektowych przed wystąpieniem o wydanie decyzji środowiskowej dla poszczególnych obiektów.</p>	<p>Rekomendacja zostanie uwzględniona na etapie tworzenia szczegółowych wytycznych realizacyjnych.</p>
R7	<p>Wskazane jest wzmocnienie aspektów związanych z oceną skuteczności podejmowanych działań adaptacyjnych oraz wartościowaniem usług ekosystemowych. W związku z powyższym w punkcie: <i>Kluczowe założenia dotyczące realizacji działań</i> proponuje się wprowadzić zapis „<i>W ramach działań retencyjnych i przeciwerozyjnych na wybranych powierzchniach prowadzone będą działania monitoringowe i zbierane niezbędne dane porównawcze umożliwiające prowadzenie analiz skuteczności realizowanych przedsięwzięć pod względem adaptacji do zmian klimatu, jak również ich wpływu na ekosystemy.</i>”</p> <p>Proponuje się rozszerzyć zapis celu 1.4 do brzmienia: „<i>Do roku 2020 przeprowadzone zostaną badania naukowe dotyczące: procesów klimatycznych oraz ich wpływu na ekosystemy leśne, z uwzględnieniem wpływu na bioróżnorodność, w szczególności zagrożone gatunki i siedliska przyrodnicze, jak również wartościowania usług ekosystemowych</i>”. Rozszerzenie zapisu jest tym bardziej uzasadnione, że realizacja Programu</p>	<p>Wprowadzono proponowane zapisy do Programu.</p>

	stwarza olbrzymi potencjał badawczy. Waga prowadzenia badań i budowania bazy wiedzy na ten temat jest podkreślana w szeregu dokumentów z poziomu KE.	
R8	W celu zachowania wszelkich procedur administracyjnych oraz dobrych stosunków z krajami sąsiednimi, w przypadku podejmowania działań blisko granicy lub/i na ciekach odpływających na teren sąsiedniego państwa, wydaje się wskazane poinformowanie przez nadleśnictwo kompetentnych władz regionów nadgranicznych o zamiarze realizacji określonych zadań inwestycyjnych, z zaznaczeniem, że nie zidentyfikowano możliwości wystąpienia znaczących oddziaływań transgranicznych. W mało prawdopodobnej sytuacji, że druga strona wyrazi takie zainteresowanie, zagadnienia te musiałyby stać się przedmiotem stosownego postępowania w sprawie transgranicznej oceny oddziaływania dla grupy planowanych przedsięwzięć. Ze względu na skalę i hipotetyczne źródła ingerencji transgranicznych nie ma potrzeby konsultowania z krajami sąsiednimi całego <i>Programu</i> .	Rekomendacja zostanie uwzględniona na etapie tworzenia szczegółowych wytycznych realizacyjnych.

3. SPOSÓB UWZGLĘDNIENIA OPINII GDOŚ ORAZ GIS

W piśmie z dnia 27.04.2016 Dyrektor Generalny Ochrony Środowiska zgłosił wyspecyfikowane poniżej uwagi oraz propozycje modyfikacji *Programu* i *Prognozy*. Wszystkie uwagi oraz propozycje zostały uwzględnione.

LP.	TREŚĆ UWAGI	ODNIESIENIE DO UWAGI
1	W analizach oddziaływań na środowisko, zarówno w odniesieniu do typów przedsięwzięć, jak i na poziomie skumulowanym - które to scharakteryzowano na przykładzie kilku nadleśnictw, w których przewiduje się realizację największej liczby przedsięwzięć, nie wykazano znaczącego negatywnego oddziaływania na przedmioty ochrony obszarów Natura 2000. Jednak z uwagi na ogólność przedmiotowego Programu zaleca się, aby w Prognozie oraz Programie zamieścić zapisy zastrzegające, że realizacja przedsięwzięć będzie możliwa dopiero po przeanalizowaniu możliwego oddziaływania na środowisko, zgodnie z trybami przewidzianymi w prawie, i dokonania (w razie stwierdzenia takiej konieczności) analizy przesłanek określonych w art. 34 ustawy o ochronie przyrody (Dz. U. z 2015 r. poz. 1651 z późn. zm.).	Uwaga uwzględniona w całości (modyfikacja zapisów PROGNOZY – m.in. rekomendacja 5.3 oraz katalog działań minimalizujących, modyfikacja Programu – pkt. 5.1)
2	Zdaniem Autorów Prognozy „założenia realizacyjne sformułowane w Programie mają charakter ogólny i mogą być niewystarczające, żeby skutecznie ograniczyć ryzyko negatywnych oddziaływań na gatunki i siedliska przyrodnicze. W związku z powyższym wskazane wydaje się przygotowanie szczegółowych wytycznych realizacyjnych, które określa zasady lokalizacji i projektowania obiektów,	Uwaga uwzględniona w całości (modyfikacja Prognozy –rekomendacja 5.3, katalog działań minimalizujących, dodatkowy załącznik 3) W załączniku 3 zestawiono kluczowe działania minimalizujące ryzyko wystąpienia negatywnego wpływu na środowisko. Zestawienie zostało

	<p>przewodzenia prac oraz eksploatacji obiektów." Przywołana wskazówka jest założeniem słusznym, jednak działania zapobiegawcze i łagodzące negatywny wpływ na środowisko, o których mowa powyżej, powinny zostać przedstawione na etapie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, już w treści Prognozy (art. 51 ust. 2 pkt. 3a ustawy ooś). Wobec powyższego zaleca się, aby wszystkie rekomendacje dotyczące zapobiegania i minimalizowania negatywnego oddziaływania na środowisko, które wskazano w Prognozie, zostały ujęte w jednym zestawieniu i uzupełnione w taki sposób, by w jak najwyższym stopniu ograniczyć niekorzystne oddziaływania wynikające z realizacji przedmiotowego Programu. Ponadto zasadne byłoby sformułowanie bardziej szczegółowych zaleceń odnoszących się do zagadnień ochrony przyrody, np. prowadzenie prac z uwzględnieniem wymagań ekologicznych gatunków zwierząt, roślin i grzybów. Zaplanowane przedsięwzięcia podczas realizacji winny uwzględniać terminy tarła ryb, okresy lęgowe ptaków oraz rozrodu płazów i bobra europejskiego (<i>Castor fiber</i>), w których to nie można dokonywać działań negatywnie wpływających na ww. grupy fauny.</p>	<p>uzupełnione, m.in. w oparciu zgłoszone uwagi. Wyszpecyfikowano również działania minimalizujące dla obiektów obciążonych największym ryzykiem wystąpienia negatywnego wpływu na środowisko.</p>
3	<p>Korekty wymaga sformułowanie dotyczące postępowania w odniesieniu do gatunków objętych ochroną, o którym mowa w kontekście roślin m. in. na s. 302 Prognozy. Należy zaznaczyć, że w stosunku do gatunków objętych ochroną, możliwe jest jedynie uzyskanie decyzji administracyjnej stanowiącej zgodę na odstępstwa od zakazów w stosunku do nich ustalonych. Jednocześnie wskazane byłoby, aby w Prognozie znalazły się zapisy dotyczące ewentualnej konieczności uzyskania niniejszego odstępstwa zarówno w odniesieniu do roślin, jak też zwierząt i grzybów, co powinno dotyczyć przede wszystkim etapu realizacji inwestycji, a nie tylko etapu przygotowania dokumentacji projektowej - jak wskazano na s. 301-302 Prognozy. Zaleca się również uwzględnienie odpowiednich zaleceń w stosunku do przedsięwzięć prowadzonych na obszarach objętych ochroną np. wynikających z przyjętych dla nich dokumentów, takich jak: plany ochrony, czy plany zadań ochronnych.</p>	<p>Uwaga uwzględniona w całości (modyfikacja Prognozy –rekomendacja 5.3, katalog działań minimalizujących)</p>
4	<p>Zasadna jest propozycja Autorów Prognozy odnośnie uporządkowania zaleceń realizacyjnych już ujętych w Programie (s. 41 Prognozy).</p>	<p>Uwaga uwzględniona w całości (modyfikacja Programu – rozdział 6)</p>
5	<p>Monitoring prewencyjny zaproponowany w ramach rozdziału 11 Prognozy – Przewidywana metody analizy</p>	<p>Uwaga uwzględniona w całości (modyfikacja Prognozy –rekomendacja</p>

	<p>skutków realizacji postanowień projektowanego dokumentu oraz częstotliwość jej przeprowadzania, który będzie polegał na weryfikacji w terenie przedsięwzięć „podwyższonego ryzyka negatywnego wpływu na środowisko” zanim „zostaną włączone w zakres przedsięwzięć realizujących analizowany Program”, jest jak najbardziej wskazany, jednak stanowi de facto działanie zapobiegawcze/minimalizujące, a nie metodę analizy skutków realizacji przedmiotowego Programu. Zaleca się usunięcie monitoringu prewencyjnego z treści rozdziału 11 i uwzględnienie go w części Prognozy traktującej o działaniach minimalizujących i zapobiegawczych. Zwracam również uwagę, że zapisy Prognozy powinny wprost wskazywać, które przedsięwzięcia kwalifikują się do grupy „podwyższonego ryzyka negatywnego wpływu na środowisko” i w związku z tym podlegają niniejszemu zaleceniu.</p>	<p>5.3, katalog działań minimalizujących)</p>
<p>6</p>	<p>Przedstawiam również uwagi techniczne do Prognozy, które nakierowane są na poprawę jakości przedłożonej dokumentacji. Zaleca się:</p> <ul style="list-style-type: none"> - korektę kwalifikacji Programu do przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (str. 51). Podstawą jej wykonania jest art. 46 pkt. 2 ustawy oos, nie zaś art. 46 pkt. 1 i art. 50 ustawy oos; - korektę przywołanej na str. 51 wersji ustawy oos. Obowiązujący akt posiada następujący dziennik ustaw: Dz. U. z 2016 r., poz. 353; - opatrzenie tabel zamieszczonych w rozdziale 6 „Analiza przewidywanych znaczących oddziaływań na środowisko”, rozdziale 7 „Ocena kumulacji oddziaływań” oraz rozdziale 10 Rozwiązania alternatywne do rozwiązań zawartych w projektowanym dokumencie, legendami wykorzystanych oznaczeń, bądź umieszczenie odniesień do części Prognozy zawierających stosowne opisy metodyczne. 	<p>Uwaga uwzględniona w całości (modyfikacja Prognozy – rozdział 6, 7, 10)</p>

Główny Inspektor Sanitarny w przekazanej opinii nie zgłosił dodatkowych uwag do Programu i Prognozy.

4. SPOSÓB UWZGLĘDNIENIA UWAG I WNIOSKÓW ZGŁOSZONYCH W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH

Podmioty zainteresowane miały możliwość zgłaszania uwag i wniosków w dniach od 30 marca 2016 r. do 29 kwietnia 2016 r. Dokumentacja sprawy, wraz z formularzem składania uwag i wniosków, dostępna były w siedzibie Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych w budynku przy ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r. nr 3, 02-362 Warszawa, pokój 115, w godzinach od 9.00 - 16.00 oraz na stronie internetowej www.ckps.lasy.gov.pl.

Opinie, stanowiska, uwagi, wnioski i sugestie mogły być przekazywane:

- Drogą elektroniczną na wskazany adres e-mail;
- Pisemnie, składając wypełnioną ankietę bezpośrednio w miejscu udostępnienia dokumentów;
- Ustnie do protokołu w siedzibie Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych w budynku przy ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r. nr 3 w Warszawie, pokój: 115, w godzinach od 9.00 - 16.00. Wszystkie informacje dotyczące przedmiotowego procesu opracowania dokumentu, konsultacji społecznych oraz strategicznej oceny oddziaływania na środowisko były dostępne w Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych w budynku przy ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r. nr 3 w Warszawie, pokój: 115, tel. (22) 3187071.

Ogłoszenie o konsultacjach społecznych zostało opublikowane na stronie internetowej Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych oraz Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych w dniu 29 marca 2016 i było dostępne do 29.04.2016.

Uwagi i wnioski były rozpatrywane przez Dyrektora Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych, upoważnionego przez Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych do opracowania dokumentu.

W ramach prowadzonych konsultacji społecznych uwagi lub wnioski zgłosiło 8 podmiotów/osób. Łącznie zgłoszono 43 uwagi i wnioski do *Programu* lub *Prognozy*. Poniżej zestawiono uwagi i umieszczono informację nt. sposobu ich uwzględnienia. W przypadku braku możliwości uwzględnienia uwagi lub wniosku przedstawiono stosowne uzasadnienie.

LP.	PODMIOT ZGŁASZAJĄCY	TREŚĆ UWAGI	ODNIESIENIE DO UWAGI
1	Krzysztof Tarnawski Animals Way S.A. Oddział we Wrocławiu	<p>Uwaga ogólna: Animals Way jako zainteresowane i zaangażowane w przywracanie drożności biologicznej rzek i potoków, z uwagą obserwuje aktywność Lasów Państwowych w dziedzinie prac hydrotechnicznych w korytach cieków. Z jednej strony doceniamy dotychczasowy wkład Lasów Państwowych w likwidację barier migracyjnych dla organizmów. Natomiast z drugiej strony odnotowujemy wprowadzanie w obrębie koryta i strefy przybrzeżnej cieków nowej zabudowy, której uzasadnienie jest dyskusyjne. Wydaje się to być czynione pod pretekstem renaturyzacji cieków, a w rzeczywistości są to obiekty których funkcja polega na ochronie infrastruktury drogowej, lub mieszkalnej. Powstaje zatem pytanie, czy przewidywane w ramach „Programu adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych do roku 2020” przedsięwzięcia są przez Lasy Państwowe oceniane co do ich faktycznej zasadności, oraz jakie grono eksperckie takie oceny dokonuje.</p> <p>Obawiamy się, że leśnicy nie posiadają do tego odpowiednich kwalifikacji i powinni być wspomagani koncepcyjnie przez specjalistów. Ponadto, nawet potrzebne i teoretycznie przyrodniczo-przyjazne obiekty hydrotechniczne mogą być źle zaprojektowane lub wadliwie wykonane, co przyczynia się do ich negatywnego oddziaływania na środowisko. Przykładem jest wiele przepławek o złej konstrukcji, przez które nie przechodzą ryby żyjące w danym cieku lub przechodzą selektywnie. W SOOS nie znaleźliśmy odpowiedzi na te problemy, prosimy więc o przedstawienie działań jakie zamierzają Państwo</p>	<p>Uwaga nie zawiera propozycji dotyczących zmiany zapisów zawartych w Programie oraz Prognozie. Poniżej przedstawiono wyjaśnienia dotyczące poruszanych zagadnień.</p> <p>Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych w perspektywie finansowej 2007-2013 opracowało we współpracy z ekspertami zewnętrznymi podręczniki zawierające wytyczne oraz przykłady dobrych praktyk dotyczące realizacji poszczególnych obiektów. Celem przygotowania podręczników była minimalizacja ryzyka negatywnego wpływu na środowisko, w tym niepożądanego ograniczenia ciągłości cieków. W oparciu o doświadczenia z perspektywy 2007-2013, w tym wyniki obserwacji i badań realizowanych na ciekach, podręczniki zostały zmodyfikowane i udoskonalone. Ponadto obiekty zgłaszane przez nadleśnictwa przewidziane do realizacji w ramach Programu podlegają szczegółowej weryfikacji merytorycznej przez pracowników CKPŚ, specjalizujących się w zagadnieniach hydrologicznych i przyrodniczych. Dodatkowo odpowiadając m.in. na Państwa uwagę doprecyzowano zapisy dotyczące monitoringu prewencyjnego, polegającego na weryfikacji obiektów w terenie przed ostatecznym zakwalifikowaniem do Programu. Wśród przedsięwzięć rekomendowanych do przeprowadzenia tego rodzaju weryfikacji terenowej wskazano m.in. działania inwestycyjne realizowane na ciekach, które niosą ryzyko ograniczenia ciągłości ekologicznej cieków. Weryfikacja będzie prowadzona przez odpowiednio do tego przygotowanych pracowników CKPŚ.</p>

		realizować by zapobiec opisanemu powyżej ryzyku.	
2	Józef Jeleński Stowarzyszenie Ab Ovo	<p>Uwaga ogólna: Wydaje się, że Państwa program adaptacji do zmian klimatu zakłada wiele pozytywnych z punktu widzenia udroźnienia cieków dla ryb inwestycji typu przebudowa progów na bystrza i kaskady, rozbiórkę niepotrzebnych obiektów oraz wymieniają Państwo w tekście budowę przepławek - choć ten ostatni typ działań (bardzo potrzebny przyrodniczo) nie da się przyporządkować logicznie do żadnego celu programu, tym bardziej że cieki - jak zapisano w programie - będą prowadziły zazwyczaj mniej niż 1 m³/s, a wtedy bardzo trudno jest zaprojektować przepławkę skutecznie działającą przez cały rok.</p> <p>W związku z tym powstaje wątpliwość czy takie działania udroźnieniowe faktycznie będą realizowane przez jednostki LP i w jakiej skali?</p> <p>Ponadto, czy jednostki LP planując tego typu działania kierowały się pierwszorzędnie naszym zdaniem opracowaną priorytetyzacją najważniejszych pod względem ważności przebudowy przegród na ciekach wykonaną na obszarze całego kraju przez Urzędy Marszałkowskie w ramach tzw. „wojewódzkich programów udroźnieniowych”? Prosimy o podanie, z których grup priorytetowych obiekty stanowiące barierę będą przebudowywane i w jakiej ilości wraz z ich rejonizacją. Ponadto prosimy o podanie, czy i jakie planują Państwo prowadzenie badań potwierdzających skuteczność przyjętych rozwiązań technicznych dla polepszenia warunków migracji ryb, minogów i bentosu? W tym kontekście niezbyt zrozumiałym jest fakt, że w samym programie nie ma w ogóle na ten temat mowy, zaś w SOOS</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo.</p> <p>Działania związane z przywróceniem ciągłości cieków mają w Programie oraz planowanych projektach charakter towarzyszący. Co do zasady będą realizowane przy okazji modernizacji istniejących obiektów, które ze względu na parametry techniczne stanowią barierę dla migracji organizmów wodnych. Niemniej jednak aspekt ciągłości ekologicznej cieków ma dużą wagę. Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych w perspektywie finansowej 2007-2013 opracowało we współpracy z ekspertami zewnętrznymi podręcznik zawierające wytyczne oraz przykłady dobrych praktyk dotyczące realizacji poszczególnych obiektów. Celem przygotowania podręczników była minimalizacja ryzyka negatywnego wpływu na środowisko, w tym niepożądanego ograniczenia ciągłości cieków. W oparciu o doświadczenia z perspektywy 2007-2013, w tym wyniki obserwacji i badań realizowanych na ciekach, podręczniki zostały zmodyfikowane i udoskonalone.</p> <p>Ponadto obiekty zgłaszane przez nadleśnictwa przewidziane do realizacji w ramach Programu podlegają szczegółowej weryfikacji merytorycznej przez pracowników CKPŚ, specjalizujących się w zagadnieniach hydrologicznych i przyrodniczych. Dodatkowo odpowiadając m.in. na Państwa uwagę doprecyzowano zapisy dotyczące monitoringu prewencyjnego, polegającego na weryfikacji obiektów w terenie przed ostatecznym zakwalifikowaniem do Programu. Wśród przedsięwzięć rekomendowanych do przeprowadzenia tego rodzaju weryfikacji terenowej wskazano m.in. działania inwestycyjne realizowane na ciekach, które niosą ryzyko ograniczenia ciągłości ekologicznej cieków. Weryfikacja będzie prowadzona przez</p>

		<p>programu temat monitoringu został omówiony dość szczegółowo – tymczasem wydaje się nam, że prognoza strategiczna powinna oceniać zapisy programu, a nie rozbudowywać jego treść – tego typu zapisy powinny być naszym zdaniem ewentualnie wprowadzone w tekst samego programu gwarantując tym samym ich realizację.</p>	<p>odpowiednio do tego przygotowanych pracowników CKPŚ.</p> <p>Założenia przyjęte w <i>Programie</i> nie są sprzeczne z potrzebami i priorytetyzacją inwestycji udroźnieniowych zdefiniowanych w <i>wojewódzkich programach ochrony i rozwoju zasobów wodnych</i>. W zakresie działań udroźnieniowych (założeń) występuje wysoki stopień zbieżności zapisów. Działania podejmowane przez nadleśnictwa, jak słusznie zauważono dotyczą zwykle bardzo małych cieków, dlatego będą stanowić zbiór działań komplementarnych i synergicznych do tych podejmowanych przez inne podmioty w ramach <i>programów udroźnieniowych</i>.</p> <p>Ponadto w ramach projektów realizowanych w ramach Programu będzie prowadzony monitoring przyrodniczy i techniczno-przyrodniczy (opisany w SOOS), którego celem jest m.in. doskonalenie podejścia do minimalizacji ewentualnych negatywnych oddziaływań związanych z funkcjonowaniem realizowanych przedsięwzięć.</p> <p>Ponadto <i>Program</i> ma charakter horyzontalny, tzn. koncentruje się na najistotniejszych, strategicznych zagadnieniach. Z założenia nie zawiera szczegółowych założeń realizacyjnych, do których należą m.in. założenia dotyczące monitoringu efektów realizowanych działań. Założenia takie zostały ujęte w <i>Prognozie</i>, jak również w dokumentacji aplikacyjnej projektów planowanych do realizacji w ramach POIiŚ 2014-2020 (na ich realizację przewidziano środki w budżecie projektów).</p>
3		<p>Treść: Rezygnacja z budowy przepławek na korzyść rozbiórki lub przebudowy barier migracyjnych. Uzasadnienie: Budowa przepławek na spiętrzeniach niewielkich cieków jest niekorzystna ze względu na</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo. Najbardziej pożądanym (rekomendowanym) w ramach Programu rozwiązaniem jest rozbiórka lub przebudowa barier migracyjnych. Budowa przepławek jest zadaniem</p>

		trudność z podziałem wody na przepławkę i główny nurt cieką, a jej efektywność jest zawsze gorsza od tradycyjnych metod udrażniania cieków.	uzupełniającym, towarzyszącym modernizacji obiektów, które stanowią barierę migracyjną, a ich rozbiórka nie jest możliwa ze względów technicznych lub ekonomicznych.
4		Treść: Usuwanie rumowiska z czaszy zapór przeciwrumowiskowych jest niekorzystna ze względu na ciągłość procesów korytowych w cieką poniżej tych zapór. Uzasadnienie: Budowa zapory lub usunięcie rumowiska z zapory przeciwrumowiskowej powoduje nadmierną erozję cieką poniżej. Najrozsądniejszą alternatywą postępowania z zapełnionymi zaporami przeciwrumowiskowymi - to ich zamiana na kaskady, które pozwalają na uciążlenie procesów korytowych w ciekach.	Uwaga uwzględniona częściowo. Jak słusznie zauważono budowa zapór przerywa ciągłość biologiczną cieków i transport rumowiska, dlatego w ramach Programu nie przewiduje się budowy nowych zapór. Działania realizowane w ramach Programu dotyczą wyłącznie istniejących zapór przeciwrumowiskowych, przy czym na etapie konsultacji działań z nadleśnictwami rozwiązaniem rekomendowanym przez pracowników CKPŚ jest rozbiórka zapór lub przebudowa na kaskadę. Takie rozwiązanie jest również zalecane w Podręczniku. Nie zawsze jest to jednak możliwe, ze względu na ograniczenia techniczne, finansowe lub związane z bezpieczeństwem. W takim przypadku realizowane jest oczyszczenie zapory i np. utworzenie „okienek” przy dnie koryta cieką, które pozwalają przywrócić przynajmniej częściową ciągłość biologiczną.
5	Józef Popiel Nadleśnictwo Gołąbki	Treść uwagi: Str. 5 – „Ogólnym celem unijnej strategii w zakresie przystosowania jest prowadzenie działań mających na celu uczynienie Europy bardziej odporną na zmiany klimatu.” Uzasadnienie: Niezbyt szczęśliwe sformułowanie, chyba nie chodzi o wypracowanie odporności?! Z dalszej części wynika, że raczej o dostosowanie, adaptację. Odporności nie uda się osiągnąć.	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 1.1)
6		Treść uwagi: Str. 8 – „Opracowanie oraz wdrożenie strategicznego planu adaptacji do zmian klimatu obejmującego m.in. szczegółowe kryteria użyte do określenia priorytetowych inwestycji w obszarze adaptacji	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 1.2)

	<p>do zmian klimatu, ocenę aktualnego <u>wpływu oraz wpływu</u> przyszłych zmian klimatu na szczególnie wrażliwe sektory i obszary ...”</p> <p>Uzasadnienie: Bisko siebie powtórzono ten sam wyraz „wpływu”. Proponuję następujące brzmienie tego akapitu:</p> <p>Opracowanie oraz wdrożenie strategicznego planu adaptacji do zmian klimatu</p> <p>obejmującego m.in. szczegółowe kryteria użyte do określenia priorytetowych inwestycji w obszarze adaptacji do zmian klimatu, ocenę aktualnego i przyszłego wpływu zmian klimatu na szczególnie wrażliwe sektory i obszary ...</p>	
7	<p>Treść uwagi: Str. 8 - Wprowadzenie monitorowania i ochrony różnorodności biologicznej i przeciwdziałania fragmentacji ekosystemów;</p> <p>Uzasadnienie: Niepotrzebnie powtórzono spójnik i, zamiast którego proponuję przecinek. Po zmianie akapit brzmi: Wprowadzenie monitorowania, ochrony różnorodności biologicznej i przeciwdziałania fragmentacji ekosystemów;</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 1.2)
7	<p>Treść uwagi: Str. 9 - Niezbędne jest też szerokie upowszechnianie wiedzy na temat koniecznej zmiany <u>zachowań</u> gospodarczych</p> <p>...</p> <p>Uzasadnienie: Lepiej zastąpić słowo „zachowań” bardziej merytorycznym sformułowaniem. Proponuję brzmienie akapitu: Niezbędne jest też szerokie upowszechnianie wiedzy na temat koniecznej zmiany <u>działań</u> gospodarczych</p> <p>...</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 1.2)
7	<p>Treść uwagi: Str. 10 - Ponadto Polska powinna wdrożyć</p>	Uwaga nieuwzględniona. Zapis stanowi cytata z dokumentu

	<p>działania zmierzające do <i>przywrócenia/utrzymania właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków (działanie 13)</i>, tj. wskazanie siedlisk oraz gatunków wrażliwych na zmiany klimatyczne.</p> <p>Uzasadnienie: W razie postępowania radykalnych zmian klimatycznych i środowiskowych, nie będzie możliwe przywrócenie / utrzymanie <i>właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków (działanie 13)</i>. Trzeba poprzestać tylko na wskazaniu siedlisk oraz gatunków wrażliwych na te zmiany.</p>	BEIIŚ.
10	<p>Treść uwagi: Str. 11 - ... (adaptacja) jak i działania człowieka, <u>ukierunkowane</u> na zachowanie istniejącego zróżnicowania biologicznego ukierunkowanie sztucznej selekcji również na cechy przystosowawcze do zmieniających się warunków klimatycznych ...</p> <p>Uzasadnienie: Powtórzenie słowa „ukierunkowanie”, zamiast tego proponuje się:</p> <p>... (adaptacja) jak i działania człowieka, <u>orientacja</u> na zachowanie istniejącego zróżnicowania biologicznego, ukierunkowanie sztucznej selekcji również na cechy przystosowawcze do zmieniających się warunków klimatycznych ...</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 1.2)
11	<p>Treść uwagi: Str. 11 - Zróżnicowanie drzewostanu, zwłaszcza w trakcie przebudowy, pod względem: <u>gęstości</u>, składu gatunkowego</p> <p>Uzasadnienie: Merytorycznie trafniejsze jest określenie „<u>zadrzewienie</u>”, zamiast gęstość</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 1.2)
12	<p>Treść uwagi: Str. 12 - Działania informacyjne w celu kształtowania odpowiedzialnej postawy i właściwego</p>	Uwaga nieuwzględniona. Określenie „bezpieczne” wydaje się najbardziej adekwatne – chodzi o działania nie

	<p>zachowania ludzi przebywających w lesie i jego otoczeniu, a także <u>bezpiecznego</u></p> <p>wykonywania prac gospodarczych na terenach będących w bliskim sąsiedztwie z lasami.</p> <p>Uzasadnienie: Proponuje bardziej trafne sformułowanie - "przyjaznego"</p>	zagrożące ekosystemom leśnym
13	<p>Treść uwagi: Str. 11/12 - Na obszarach leśnych nadleśnictwa prowadziły prace gospodarcze zapobiegające powstawaniu przerzutów ognia i rozwojowi pożarów lasu.</p> <p>Uzasadnienie: Proponuję sformułowanie:</p> <p>Na obszarach leśnych nadleśnictwa prowadziły profilaktykę ppoż. oraz działania zapobiegające rozprzestrzenianiu się pożarów.</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 2.1)
14	<p>Treść uwagi: Str. 13 - Celem projektu jest retencja wód powierzchniowo-gruntowych na obszarach administrowanych przez Lasy Państwowe w obrębie zlewni cieków, przy jednoczesnym zachowaniu i <u>wspieraniu rozwoju</u> krajobrazu naturalnego.</p> <p>Uzasadnienie: Proponuję:</p> <p>Celem projektu jest retencja wód powierzchniowo-gruntowych na obszarach administrowanych przez Lasy Państwowe w obrębie zlewni cieków, przy jednoczesnym zachowaniu i <u>urozmaiceniu</u> krajobrazu naturalnego.</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 2.1)
15	<p>Treść uwagi: Str. 14 - ... blisko 3600 małych zbiorników i budowli piętrzących, przeprowadzono <u>renaturyzację</u> odwodnionych mokradł ...</p> <p>Uzasadnienie: Błędnie użyto słowo, proponuję brzmienie</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 2.2)

		<p>akapitu:</p> <p>... blisko 3600 małych zbiorników i budowli piętrzących, przeprowadzono <u>renaturalizację</u> odwodnionych mokradeł ...</p>	
16		<p>Treść uwagi: Str. 15 - Sumaryczny efekt podejmowanych przez jednostki Lasów Państwowych działań w zakresie adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatu w odniesieniu do małej <u>retencji</u> jest trudny do oszacowania, ponieważ stanowi składową wielu form <u>retencji</u>.</p> <p>Uzasadnienie: Powtórzenie słowa „retencji” można sobie podarować:</p> <p>Sumaryczny efekt podejmowanych przez jednostki Lasów Państwowych działań w zakresie adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatu w odniesieniu do małej <u>retencji</u> jest trudny do oszacowania, ponieważ stanowi składową wielu form.</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 2.3)
17		<p>Treść uwagi: Str. 16 - Ograniczenie powstawania ruchów masowych powodowanych przez spływ powierzchniowy (osuwiska)</p> <p>Uzasadnienie: Powstawanie ruchów masowych w pierwszym czytaniu może dotyczyć powstań ludowych, doradzam sprecyzowanie, np. „Ograniczenie erozji gleby wskutek gwałtownego spływu powierzchniowego wód (osuwiska) ...”</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 2.3)
18		<p>Treść uwagi: Str. 19 – „.... zanik śródleśnych bagien i drobnych akwenów naturalnych ...”</p> <p>Uzasadnienie: Określenie akwen zarezerwowane jest raczej dla dużych obiektów, proponuję zastąpić słowem</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 3.1)

		„zbiorników”.	
19		<p>Treść uwagi: Str. 22 - Odpowiednio wczesna adaptacja lasów do zmian klimatu jest konieczna, aby zmniejszyć ryzyko wzrostu w przyszłości liczby katastrof i związanych z nimi zakłóceń funkcjonowania ekosystemów, jak również zakłóceń na rynku drewna.</p> <p>Uzasadnienie: Nie wiadomo, jaka była intencja autora ... Zakłócenia funkcjonowania ekosystemów mogą gwałtownie zwiększyć podaż surowca na runek, np. wskutek klęski na masową skalę. Proponuję pisać o zakłóceniu realizacji celów ustawowych gospodarki leśnej, produkcja surowca jest jednym z nich.</p>	Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 3.3)
20		<p>Treść uwagi: Str. 23 - ... maksymalne wykorzystanie naturalnych właściwości retencyjnych terenu lub jego pokrycia.</p> <p>Uzasadnienie: Pokrycie terenu lepiej zastąpić zwrotem „wykorzystanie możliwości produkcyjnych”.</p>	Uwaga uwzględniona częściowo. Zmodyfikowano zapis usuwając niejasne sformułowanie (Program – rozdział 3.3)
21		<p>Treść uwagi: Str. 23 - Działania tego typu będą miały korzystny wpływ na stan wód, gdyż z jednej strony będą ograniczały dostawy rumowiska.</p> <p>Uzasadnienie: Dostawy rumowiska proponuję zastąpić sformułowaniem „tworzenie rumowiska”.</p>	Uwaga nieuwzględniona. Określenie jest powszechnie stosowane.
22		<p>Treść uwagi: Str. 24 - Dobrze zarządzane drzewostany stwarzają warunki adaptacyjne ...</p> <p>Uzasadnienie: W przypadku drzewostanów mówimy raczej nie o zarządzaniu, ale o celach hodowlanych, o hodowli drzewostanów ... Zarządzanie odnosi się do gospodarki</p>	Uwaga nieuwzględniona. Określenie jest stosowane w publikacjach dotyczących adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatu.

		leśnej.	
23		<p>Treść uwagi: Str. 25 - Istotne może być również:</p> <p>Uzasadnienie: Warto dopisać podpunkt:</p> <p>d/ Prognoza oddziaływania na środowisko i obszaru NATURA 2000 projektu PUL winna zawierać również opracowanie dot. wpływu zmieniającego się klimatu i warunków środowiskowych na ekosystemy leśne.</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona. Niezależnie od oceny zasadności wprowadzenia tego rodzaju rozwiązań, Program nie jest dokumentem właściwym do formułowania tego rodzaju postulatów.</p>
24		<p>Treść uwagi: Str. 27 – Podsumowanie ...</p> <p>Uzasadnienie: W podsumowaniu warto dopisać koncepcję leśnego gospodarstwa węglowego jako sposobu na powiązanie lasów z konwencją klimatyczną ograniczania efektu cieplarnianego, wiązania węgla, itd.</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona. Program dotyczy zagadnienia „adaptacji do zmian klimatu”, tymczasem koncepcja gospodarstwa węglowego wiąże się z zagadnieniem „przeciwdziałania zmianom klimatycznym”.</p>
25	Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Poznaniu	<p>Treść: W „Programie adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych do roku 2020. Program zintegrowany Lasów Państwowych. Perspektywa finansowa 2014-2020” należy uwzględnić zapis mówiący, że realizacja działań i obiektów wzdłuż cieków i na ciekach wodnych należy uzgadniać/zaopiniować u administratora cieku.</p> <p>Uzasadnienie: Zgodnie z art. 88 d. ustawy Prawo wodne, „dla obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi wskazanych we wstępnej ocenie ryzyka powodziowego (art. 88 b.), Prezes Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej sporządza mapy zagrożenia powodziowego oraz mapy ryzyka powodziowego, na których zgodnie z ust. 2 pkt 2) tego artykułu, przedstawia się „obszary szczególnego zagrożenia powodzią”, zdefiniowane w art. 9 ust. 1 pkt 6 c) ustawy Prawo wodne.</p> <p>Na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią obowiązują</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo. Program jest dokumentem o charakterze horyzontalnym. Szczegółowe wytyczne odnośnie ścieżki administracyjnej dla przedsięwzięć i niezbędnych uzgodnień i opiniowania będzie przekazana nadleśnictwom w trakcie szkoleń oraz w <i>Podręczniku wdrażania projektu cz. II</i> dotyczącym m.in. procedur administracyjnych.</p> <p>Sugestia zostanie uwzględniona na etapie przygotowania wymienionego dokumentu oraz materiałów szkoleniowych.</p>

		zakazy wynikające z art. 88 l. ust. 1 pkt 1 i 3 ustawy Prawo wodne, tj. zakazów wykonywania na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią robót oraz czynności utrudniających ochronę przed powodzią, sadzenie drzew lub krzewów lub zwiększających zagrożenie powodziowe oraz w art. 40 ust. 1 pkt 3 ustawy Prawo wodne, tj. zakazów lokalizowania na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią nowych przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko.	
26	Paweł Żyła Opolskie Towarzystwo Ornitologiczne	<p>Uwaga ogólna: Korzystając z możliwości jakie dają konsultacje społeczne, przekazujemy poniższe uwagi i propozycje dotyczące przedstawionego projektu „Programu adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych do roku 2020”. Mamy nadzieję, że będą one pomocne przy nadawaniu ostatecznego kształtu tego dokumentu.</p> <p>W pierwszej kolejności zwraca uwagę fakt, że dokument programu ani dotycząca jego prognoza oddziaływania na środowisko, nie zawiera analizy faktycznego przebiegu zmian klimatycznych do jakich program lasy adaptuje: nie wiemy do jakich scenariuszy klimatycznych (w sensie wyrażonym w raportach IPPC) program się odnosi. Rozumiemy, że taki ilościowy przegląd scenariuszy byłby niezwykle czasochłonnym i kosztownym zadaniem - przyjmujemy do wiadomości obecny kierunkowy i jakościowy charakter programu oraz prognozy jego oddziaływania na środowisko. Jednak ponieważ dokumenty odnoszą się do bardzo niepewnej materii – prognozy zmian klimatu obciążonej dużym ryzykiem błędu, zaproponowane przedsięwzięcia powinny mieć w pierwszej kolejności, wg wytycznych KE, charakter działań bez żalu (no-regret measures). W szczególności chodzi o oszczędne</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo. Analiza scenariuszy klimatycznych była prowadzona na etapie przygotowywania <i>Programu</i>. W ramach <i>Programu</i> przyjęto założenia zbieżne z założeniami przyjętymi w SPA2020. Niemniej jednak należy podkreślić, że sektor leśny charakteryzuje się specyficznymi w stosunku do innych sektorów uwarunkowaniami związanymi z wrażliwością na zmiany klimatyczne. Ponadto <i>Program</i>, co do zasady nie obejmuje całego spektrum działań adaptacyjnych, a jedynie te, które mają możliwość uzyskania zewnętrznych źródeł finansowania, głównie w ramach POIiŚ 2014-2020. W związku z tym katalog zagrożeń związany ze zmianami klimatu jest ograniczony do wybranych obszarów, tj.: przeciwdziałania skutkom suszy, erozji wodnej oraz przeciwdziałania zagrożeniom związanych z pożarami lasów. Nasilenie niekorzystnych zjawisk pogodowych w wymienionych obszarach jest wspólnym mianownikiem wszystkich scenariuszy klimatycznych opracowywanych dla naszej strefy klimatycznej.</p> <p>Ponadto budowa i odtwarzanie melioracji odwadniających nie jest elementem niniejszego <i>Programu</i>. Realizacja tego rodzaju działań przez nadleśnictwa byłaby sprzeczna z założeniami <i>Programu</i>. W <i>Programie</i> założono możliwość</p>

		<p>gospodarowanie publicznymi środkami – program przewiduje nakłady inwestycyjne wysokości 370 mln zł, nie określając rocznych kosztów eksploatacji sprzętu oraz konserwacji i remontów infrastruktury. Przewidziany koszt realizacji programu nie jest duży w skali całego kraju, mowa jednak o setkach milionów złotych.</p> <p>W naszym przekonaniu racjonalność procesu decyzyjnego wymaga, by integralną częścią programu było zasadnicze zaprzestanie budowy i odtwarzania melioracji odwadniających w lasach. Dostrzegamy, że w tekście programu mowa jest o odtwarzaniu bagien i budowie infrastruktury „mikroretencji”, choć zwraca uwagę, że termin ten nie pojawia się w całym programie.</p>	<p>realizację melioracji nawadniających, jednak przy założeniu realizacji działań minimalizujących ryzyko negatywnego wpływu na ekosystemy.</p>
27		<p>Treść uwagi: Zadanie „odtworzenia retencji” powinno dotyczyć w programie wszystkich typów siedlisk leśnych, nawet jeśli wiązałoby się to z upośledzeniem ich funkcji produkcyjnej. Straty w produkcji powinny zostać ocenione na etapie prac nad programem. Jeśli program nie zakłada rezygnacji z części produkcji drewna na rzecz usług ekosystemowych lasu (m.in. wodochronnych), to jest to plan niewystarczający w kontekście skali zmian klimatycznych i zagrożeń z nimi związanych.</p> <p>Uzasadnienie: Zdolność retencyjna lasów nie jest związana tylko z siedliskami „bagiennymi”, ale wszystkimi typami lasów; jest to szczególnie istotne, gdyż siedliska bagienne stanowią marginalną część ogólnej powierzchni lasów. Problem z deficytem surowca drzewnego da się w skali kraju znacznie łatwiej rozwiązać niż ten jaki wynika z braku wody.</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona.</p> <p>Skala potencjalnych potrzeb związanych z odtwarzaniem retencji w ekosystemach leśnych jest bardzo szeroka, zarówno w zakresie rzeczowym, jak i finansowym. Tymczasem wielkość środków, które mogą zostać pozyskane ze źródeł zewnętrznych jest ograniczona. W ramach POIiŚ 2014-2020 określono limit środków na działania związane z retencjonowaniem wód. Tym samym w ramach <i>Programu</i> założono realizację działań o największym znaczeniu, jednocześnie przyjmując założenie, że podejmowane działania nie powinny wpływać znacząco na upośledzenie funkcji produkcyjnych. Biorąc pod uwagę aktualne prognozy dotyczące zmian klimatycznych, jak również ich potencjalny wpływ na sektor leśnictwa, jak również inne sektory, a także biorąc pod uwagę ograniczoną podaż środków na działania retencyjne, priorytetowo traktowane jest zaspokajanie potrzeb tych siedlisk, które ulegną największej degradacji w wyniku niedobory wody. Odwodnienie gleb organogenicznych</p>

			<p>powoduje ich degenerację i przerwanie bagiennego procesu glebotwórczego, jak również szybką mineralizację. Dodatkowo biorąc pod uwagę wciąż dużą podaż obszarów, na których mogą być podejmowane działania retencyjne bez znacznego upośledzenia funkcji produkcyjnych drzewostanów, nie jest uzasadnione na obecnym etapie włączanie do Programu działań, które mogą tego rodzaju funkcje znacząco ograniczyć.</p>
28		<p>Treść uwagi: Postulujemy, aby istotną częścią programu było dokonanie przeglądu dokumentacji i infrastruktury melioracyjnej w lasach. Chodzi zarówno o korektę zapisów „aneksów budownictwa melioracji wodnej” lub zastąpienie ich dokumentami idącymi z duchem czasów, jak i realny audyt budowli służących retencji, w szczególności zastawek na rowach pod względem ich stanu i faktycznego użytkowania, oraz przywrócenie ich funkcjonalnego stanu i optymalnego wykorzystania. Dla przykładu, przegląd dokonany przez nasze stowarzyszenie takich instalacji w jednym z opolskich nadleśnictw, wykazał, że tylko w przypadku dwóch zastawek zaopatrzone były one w elementy piętrzące (wsuwane deski), przy czym jedna z tych zastawek ograniczała zasilanie w wodę olsu, a więc ograniczała a nie promowała retencję w lasach.</p> <p>Uzasadnienie: Program zakłada wydanie znacznych środków na budowę infrastruktury małej retencji, gdy w tym samym czasie (w ramach „aneksów budownictwa melioracji leśnej” pochodzących często sprzed kilkudziesięciu lat, kiedy o zmianach klimatu nikt nie słyszał) wielokrotnie większe kwoty zostaną przeznaczone na odtwarzanie infrastruktury (rowów) służących skutecznemu osuszaniu lasu i obniżaniu zwierciadła wód gruntowych w tychże. Racjonalny program</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona.</p> <p>Biorąc pod uwagę dotychczasową praktykę stosowaną w ramach projektów Małej Retencji Nizinnej i Małej Retencji Górskiej, finansowanych ze środków POLiŚ 2007-2013, jak również podejście do wyznaczania działań, które mają być realizowane w ramach <i>Programu</i>, należy podkreślić, że znaczna część zrealizowanych w ostatnich latach oraz planowanych w ramach <i>Programu</i> przedsięwzięć retencyjnych polega właśnie na przebudowie istniejących systemów melioracyjnych (tworzonych w celu odwodnienia wodno-błotnych), w celu ograniczenia odwodnienia siedlisk zależnych od wody.</p> <p>Ponadto podmiotami inicjującymi działania realizowane w ramach <i>Programu</i> są nadleśnictwa. Rola CKPŚ polega na koordynacji ogółu działań i weryfikacji ich zgodności z założeniami <i>Programu</i>. W praktyce typowanie działań do realizacji w ramach <i>Programu</i> na poziomie nadleśnictw odbywa się często w oparciu o przegląd dokumentacji i infrastruktury melioracyjnej. Dość częstym działaniem wśród działań zgłaszanych przez nadleśnictwa jest tworzenie zastawek lub przetamowań na wybudowanych w przeszłości rowach odwadniających, których celem jest ograniczenie odpływu wód z ekosystemów leśnych. Biorąc pod uwagę obecne uwarunkowania formalno-prawne <i>Program</i> nie jest instrumentem właściwym, żeby w oparciu</p>

	<p>gospodarowanie mieniem publicznym nie powinien pomijać faktu i milcząco akceptować podejmowania sprzecznych działań na tych samym terenie, przez tą samą instytucję.</p>	<p>o jego zapisy, nakładać na wszystkie jednostki organizacyjne Lasów Państwowych postulowanych standardów działania. Uczestnictwo w <i>Programie</i> ma charakter dobrowolny –w <i>Programie</i> uczestniczą wybrane nadleśnictwa, które są zainteresowane realizacją działań retencyjnych, zgodnie z zasadami określonymi w ramach <i>Programu</i> oraz szczegółowych wytycznych realizacyjnych.</p>
29	<p>Treść uwagi: Postulujemy, aby w programie znalazł się wyraźny zapis, że odtwarzanie sieci melioracyjnej w lasach jest dopuszczalne tylko w przypadku jasnych przesłanek gospodarczych i tylko przy użyciu rozwiązań umożliwiających retencjonowanie wody (zastawki, piętrzenia itp.).</p> <p>Uzasadnienie: jak wyżej</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona. Biorąc pod uwagę obecne uwarunkowania formalno-prawne <i>Program</i> nie jest instrumentem właściwym, żeby w oparciu o jego zapisy, nakładać na wszystkie jednostki organizacyjne Lasów Państwowych postulowanych standardów działania. Uczestnictwo w <i>Programie</i> ma charakter dobrowolny –w <i>Programie</i> uczestniczą wybrane nadleśnictwa, które są zainteresowane realizacją działań retencyjnych, zgodnie z zasadami określonymi w ramach <i>Programu</i> oraz szczegółowych wytycznych realizacyjnych.</p>
30	<p>Treść uwagi: Postulujemy, aby ramach prac nad programem przygotować jego część finansową opierającą się na finansowaniu małej retencji wyłącznie z puli środków zaoszczędzonych w skutek zaniechania finansowania budowy i odtwarzania melioracji skutkującej osuszeniem lasów, w tym związanej z budową i modernizacją dróg leśnych.</p> <p>Uzasadnienie: jak wyżej</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona. <i>Program</i> z założenia nie obejmuje wszystkich działań związanych z adaptacją lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych, a jedynie te, dla których istnieje realna możliwość pozyskania zewnętrznych środków finansowych. Źródła finansowania działań związanych z małą retencją są zdefiniowane (<i>Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020</i>). Jednocześnie należy podkreślić, że prowadzenie zrównoważonej gospodarki leśnej zakłada równoważenie różnych funkcji lasów, w tym: przyrodniczych, gospodarczych i społecznych. Z tego względu zaniechanie działań związanych z m.in. budową i modernizacją dróg leśnych nie jest możliwe, gdyż miałyby to niekorzystny wpływ na funkcje gospodarcze i społeczne lasów. Należy również, że budowane i modernizowane w ostatnich latach drogi leśne są wykorzystywane m.in. do celów</p>

			<p>prowadzenia akcji gaśniczych. W konsekwencji m.in. rozwoju sieci dróg następuje spadek średniej powierzchni pożarów (pożary gaszone są zwykle „w zarodku”). Ma to wpływ nie tylko na aspekty gospodarcze, ale również na aspekty przyrodnicze – wielkopowierzchniowy pożar lasu jest katastrofą nie tylko dla ludzi, ale również siedlisk i gatunków przyrodniczych.</p>
31	<p>Treść uwagi: Proporcję planowanych obiektów małej i mikroretencji, trzeba ponownie przeanalizować i zmienić, tak by miały one racjonalny charakter.</p> <p>Uzasadnienie: Wartości liczbowe opisujące ilość przedsięwzięć małej retencji (zbiorników) i mikroretencji (zastawki, progi, stopnie itd.) zawiera błąd edycyjny lub jest wyrazem głęboko błędnej doktryny. Dokument mówi o 450 zbiornikach małej retencji i 800 zastawkach, progach, stopniach itd. Liczba „budowli mikroretencji” jest więc w programie niecałe dwa razy większa od zbiorników, tymczasem obiektów tych powinno być zaplanowanych o kilka rzędów wielkości więcej. W obecnej wersji program jest dla osoby zainteresowanej racjonalnym gospodarowaniem środkami publicznymi i rozumiejącej zasady hydrologii, nie do zaakceptowania. Brzmi to tak jakby w ramach hipotetycznego budowania polskiego lotnictwa morskiego, planować budowę trzech lotniskowców i jednocześnie (tylko) sześciu samolotów pokładowych. Proporcję planowanych obiektów małej i mikroretencji, trzeba po prostu w programie zmienić.</p>	<p>Uwaga uwzględniona w całości (Program – rozdział 5.1).</p> <p>Biorąc pod uwagę aktualną wiedzę nt. zakresu zadań zgłoszonych przez nadleśnictwa należy przyjąć, że liczba realizowanych obiektów służących mikroretencji będzie znacznie większa w stosunku do wstępnie przyjętych założeń. Wartość ta jest na obecnym etapie trudna do precyzyjnego oszacowania – celem podejmowanych działań jest poprawa stosunków wodnych na obszarach poddanych melioracjom odwadniającym. Liczba obiektów typu zastawki, progi, stopnie jest ma charakter wtórny i jest określany na etapie proca projektowych, w zależności od indywidualnych uwarunkowań terenowych.</p>	
32	<p>Treść uwagi: Uważamy, że niezależnie od zapisów dotyczących kształtowania i ochrony strefy ekotonu znajdujących się w innych dokumentach (m.in. Zarządzenie 11a DGLP i Zasady Hodowli Lasu), powinny one zostać</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo.</p> <p>Strefa brzegowa budowanych i modernizowanych zbiorników retencyjnych ma charakter specyficznej strefy ekotonowej, o dużym znaczeniu zarówno dla organizmów wodnych, jak i lądowych. <i>Program</i> ma charakter</p>	

		<p>powtórzone w przedmiotowym programie i ewentualnie zmodyfikowane, tak aby aktualna praktyka gospodarki leśnej w tym aspekcie, nie stanowiła zagrożenia dla trwałości lasu.</p> <p>Uzasadnienie: W programie brak jest zapisów dotyczących ochrony strefy ekotonowej. Ma ona kluczowe znaczenie dla ochrony mikroklimatu wnętrza lasu, chroniąc go m.in. przed niekorzystnym osuszającym wpływem wiatru i promieniowania słonecznego. W przypadku granicy las - wody płynące, strefa ekotonowa ma istotne znaczenie dla retencji korytowej i dolinowej, m.in. dzięki dostarczaniu wielkogabarytowego detrytusu piętrzącego wodę szczególnie przy stanach niskich oraz stymulującego naturalne procesy tworzenia meandrów. Obserwowane np. w województwie opolskim skutki suszy z 2015 r. pokazują, że zamieranie drzewostanów dotyczy w większości krawędzi lasów i enklaw leśnych, a nie wnętrza dużych kompleksów leśnych. Skala koniecznych cięć sanitarnych związanych z suszą oceniana jest, w centralnej Opolszczyźnie, na poziomie 20 tys. m² na jedno leśnictwo. Jednocześnie daje się zauważyć odstępowanie, podczas aktualnych prac nad planami urządzenia lasu, od dotychczasowych zasad ochrony strefy ekotonowej motywowane pozyskaniem drewna ze starzejących się drzewostanów (np. wzdłuż ciągów komunikacyjnych), a nie adaptacją do zmian klimatu, czy innymi przesłankami wynikającymi z pozaprodukcyjnych funkcji lasu.</p>	<p>horyzontalny. Założenia dotyczące, optymalnego z punktu widzenia potrzeb organizmów lądowych i wodnych, kształtowania stref ekotonowych zostaną określone w <i>Podręczniku</i> dotyczącym realizacji działań w ramach projektów małej retencji nizinnej i górskiej.</p>
33		<p>Treść uwagi: Za niezbędne uznajemy przeanalizowanie przedstawionych kosztów i rezultatów programu w części dotyczącej retencji, gdyż obecnie program mówi o kosztach 25-64 krotnie większych niż oczekiwane dla tego</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo. Wskaźnik rezultatu, zgodnie z podejściem przyjętym w ramach POiŚ 2014-2020, dotyczy wyłącznie retencji zbiornikowej netto (retencja stała w czaszy zbiornika nowobudowanego oraz dodatkowa retencja stała w czaszy</p>

		<p>typu przedsięwzięć.</p> <p>Uzasadnienie: Jeśli wartość planowanych nakładów inwestycyjnych 320 mln zł i rezultatu środowiskowego jakim jest gromadzenie 2,5 mln m³ wody, nie jest pomyłką edycyjną, to z całą pewnością program jest najbardziej kosztownym projektem retencyjnym na świecie - 128 zł/m³ !!! Realny koszt retencjonowania 1m³ wody w obiektach małej retencji to 2÷5 zł, a w wielkich zbiornikach retencyjnych to 15÷40.</p>	<p>zbiornika modernizowanego). Jednocześnie działania związane z budową lub modernizacją zbiorników retencyjnych stanowią jeden z elementów projektu, oprócz nich będą realizowane również działania związane z ochroną obszarów mokradłowych, jak również działania przeciwerozyjne.</p> <p>Należy również podkreślić, że jednym z kryteriów weryfikacji zgłaszanych przez nadleśnictwa działań dotyczących budowy i modernizacji zbiorników retencyjnych był koszt jednostkowy retencji 1 m³ wody.</p>
34	dr Mariusz Klich Zakład Ochrony Środowiska PWSZ w Tarnowie	<p>Zwracam się z następującym zapytaniem z prośbą o jego uwzględnienie: Reżim hydrologiczny cieków charakteryzuje duża zmienność i współzależność zjawisk. W ciekach wciąż zachodzą procesy przemieszczania materiału stanowiącego podłoże dna i zmienia się jego układ. Podejmując budowę lub przebudowę obiektów poprzecznych na ciekach, pomimo prawidłowego ich zaprojektowania i wykonania i tak zachodzi ryzyko np. długookresowej zmiany poziomu wody (bardzo niebezpieczne są dla organizmów wodnych długie stany niżówkowe) lub erozji wgłębnej dna poniżej budowli powodującej niezamierzoną fragmentaryzację cieku. Dochodzi więc do dekapitalizacji infrastruktury i negatywnego oddziaływania na środowisko – niestety takie sytuacje są częste przez brak właściwego nadzoru przez gminy, WZMIUW-y, RZGW i jednostki LP. Czy są Państwo w stanie zagwarantować społeczeństwu, że w dotychczasowych Państwa inwestycjach i tych, które planują Państwo w ramach programu takie ryzyko zostanie skutecznie zminimalizowane? W jaki sposób zamierzają Państwo to zrobić?</p>	<p>Uwaga uwzględniona w całości.</p> <p>W ramach projektów dot. małej retencji nizinnej i małej retencji górskiej będzie prowadzony monitoring techniczno-przyrodniczy (monitoring porealizacyjny), którego celem będzie m.in. identyfikacja niekorzystnych zjawisk, o których mowa w uwadze.</p> <p>Założenia dotyczące prowadzenia monitoringu techniczno-przyrodniczego zostały ujęte ramach Prognozy oddziaływania na środowisko dla <i>Programu</i>. Zostały również przeniesione do porozumień zawieranych pomiędzy DGLP, a nadleśnictwami. W porozumieniach zostanie wpisany obowiązek prowadzenia okresowych przeglądów powstałych/modernizowanych w ramach projektów obiektów hydrotechnicznych tj. przeprowadzenia okresowych przeglądów nie rzadziej niż raz w roku i po każdych stanach katastrofalnych wód, zgodnie z procedurą wskazaną w <i>Podręczniku wdrażania projektów</i>.</p>
35	Magdalena Pokora Departament Rozwoju	<p>Treść uwagi: Z przedstawionych niekorzystnych zjawisk w związku ze zmianami klimatycznymi brak diagnozy, stopnia</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona.</p> <p><i>Program</i>, co do zasady nie obejmuje całego spektrum</p>

	<p>Obszarów Wiejskich i Środowiska Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego</p>	<p>zagrożenia i wynikających planów dotyczących takich zjawisk jak: wiatry huraganowe, trąby powietrzne, oblodzenia, gołoledź, szadź.</p> <p>Uzasadnienie: Z danych na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia wynika, że tego typu zjawiska występowały w lasach i były powodem dużych strat finansowych.</p>	<p>działań adaptacyjnych, a jedynie te, które mają możliwość uzyskania zewnętrznych źródeł finansowania, głównie w ramach POIiŚ 2014-2020. Obecnie nie ma możliwości pozyskania zewnętrznych środków finansowych na działania przeciwdziałające takim zjawiskom, jak: wiatry huraganowe, trąby powietrzne, oblodzenia, gołoledź, szadź. Możliwość pozyskania środków istniała w perspektywie finansowej 2007-2013 w ramach PROW i dotyczyła usuwania skutków wymienionych zjawisk. Ponadto prowadzenie działań zapobiegawczych lub zmniejszających zagrożenia związane z wymienionymi zjawiskami na dużą skalę w formie projektów w przypadku ekosystemów leśnych jest bardzo trudne, ze względu na brak możliwości wskazania drzewostanów szczególnie narażonych. Najlepszą formą zabezpieczenia jest stosowanie zasad hodowli lasu i pielęgnacja drzewostanów, która jest realizowana w ramach podstawowej działalności nadleśnictw.</p>
36		<p>Treść uwagi: Brak analizy dotyczącej gatunków inwazyjnych.</p> <p>Uzasadnienie: Zmiany klimatyczne w dużej mierze wpływają na rozprzestrzenianie się gatunków inwazyjnych i wypierania gatunków rodzimych. Ma to znaczenie szczególnie dla obszarów chronionych. Brakuje analiz w tym zakresie i wskazania konkretnych rozwiązań, co mogłoby być podstawą do zawarcia takich delegacji w przedłożonym dokumencie, a to z kolei ułatwiłoby możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na realizację tego rodzaju zadań.</p>	<p>Uwaga uwzględniona w całości. W samym <i>Programie</i> nie odniesiono się do kwestii zagrożeń, ze strony gatunków inwazyjnych. Do powyższej kwestii odniesiono się natomiast dość szeroko w ramach Prognozy oddziaływania na środowisko. Ponadto zagadnienia związane z minimalizacją ryzyka rozprzestrzeniania gatunków inwazyjnych jest elementem przygotowywanego odrębnie projektu Lasów Państwowych, dotyczącego ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych.</p>
37		<p>Treść uwagi: Brak w dokumencie odniesienia do fauny w lasach.</p>	<p>Uwaga nieuwzględniona. <i>Program</i>, co do zasady nie obejmuje całego spektrum działań adaptacyjnych, a jedynie te, które mają możliwość</p>

		<p>Uzasadnienie: W dokumencie skupiono się jedynie na problematyce związanej z drzewami i gospodarką leśną w odniesieniu do powodzi i suszy. Natomiast w dokumencie nie odniesiono się do fauny, w tym przede wszystkich szkodników. Brakuje analiz w tym zakresie i wskazania konkretnych rozwiązań, co mogłoby być podstawą do zawarcia takich delegacji w przedłożonym dokumencie, a to z kolei ułatwiłoby możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na realizację tego rodzaju zadań.</p>	<p>uzyskania zewnętrznych źródeł finansowania, głównie w ramach POIiŚ 2014-2020. Obecnie nie ma możliwości pozyskania zewnętrznych środków finansowych na działania przeciwdziałające takim zjawiskom, jak: gradacje szkodników. Ponadto prowadzenie działań zapobiegawczych lub zmniejszających wymienione zagrożenia na dużą skalę w formie projektów w przypadku ekosystemów leśnych jest bardzo trudne. Najlepszą formą zabezpieczania jest stosowanie zasad hodowli i ochrony lasu, która jest realizowana w ramach podstawowej działalności nadleśnictw.</p>
38	Klub Przyrodników	<p>W ramach „Przywracania funkcji obszarom mokradłowym” większą uwagę należałoby zwrócić na retencyjną rolę złóż torfowych pod drzewostanami w Lasach Państwowych. Jako powierzchnie leśne, drzewostany nie są w ogóle tradycyjnie postrzegane przez leśników jako „mokradła” i nie są zwykle włączane do projektów małej retencji. Tymczasem, w skali Lasów Państwowych, w wielu miejscach w zarządzie LP znajdują się złoża torfów porośnięte borami bagiennymi, brzezunami bagiennymi lub olsami (ewentualnie, w przypadku dalej posuniętej degradacji, borami wilgotnymi). Mają one marginalne znaczenie dla gospodarki leśnej (często są wyłączone z działań gospodarczych), ale często są nadal przesuszane przez wciąż funkcjonujące, dawniej zbudowane systemy melioracyjne.</p> <p>Zablokowanie odpływu wody rowami z takich olsów, brzezin bagiennych, borów bagiennych lub borów wilgotnych mogłoby z jednej strony przyczynić się do ochrony różnorodności biologicznej, a z drugiej do retencji wody. Mogłoby również spowolnić emisję CO₂ z degradujących się torfowisk pod drzewostanami. W skali</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo.</p> <p>Skala potencjalnych potrzeb związanych z odtwarzaniem retencji w ekosystemach leśnych jest bardzo szeroka, zarówno w zakresie rzeczowym, jak i finansowym. Tymczasem wielkość środków, które mogą zostać pozyskane ze źródeł zewnętrznych jest ograniczona. W ramach POIiŚ 2014-2020 określono limit środków na działania związane z retencjonowaniem wód. Tym samym w ramach <i>Programu</i> założono realizację działań o największym znaczeniu, jednocześnie przyjmując założenie, że podejmowane działania nie powinny wpływać znacząco na ograniczenie funkcji produkcyjnych. Biorąc pod uwagę aktualne prognozy dotyczące zmian klimatycznych, jak również ich potencjalny wpływ na sektor leśnictwa, jak również inne sektory, a także biorąc pod uwagę ograniczoną podaż środków na działania retencyjne, priorytetowo traktowane jest zaspokajanie potrzeb tych siedlisk, które ulegną największej degradacji w wyniku niedobory wody. Dodatkowo biorąc pod uwagę wciąż dużą podaż obszarów, na których mogą być podejmowane działania retencyjne bez znacznego ryzyka zamierania drzewostanów, nie jest uzasadnione na obecnym etapie</p>

	<p>Lasów Państwowych istnieje znaczny potencjał do takich działań. Wymagają one jednak pokonania barier mentalnych i prawnych (w tym akceptacji dla faktu, że ponowne uwodnienie takich terenów niekiedy pociągać musi za sobą lokalne zamieranie drzew i rozpad drzewostanu, aż do „wylesienia” niektórych powierzchni włącznie, choć sumarycznie będzie to z korzyścią zarówno dla retencji wody, jak i różnorodności biologicznej oraz dla odtworzenia procesów akumulacji węgla w procesie torfotwórczym).</p>	<p>włączanie do <i>Programu</i> w dużej skali działań, które rodzą duże ryzyko zamierania drzewostanów. Należy również zaznaczyć, że w ramach <i>Programu</i> nie ma przeciwwskazań dla realizacji proponowanych działań.</p>
39	<p>Elementem <i>Programu</i> powinny być także działania nieinwestycyjne – polegające na akceptacji naturalnych procesów prowadzących do retencji wody (choćby nawet powodowały pewne straty materialne w drzewostanach).</p> <p>Chodzi tu w szczególności o retencyjną działalność bobrów. Z zaniepokojeniem obserwujemy, także w Lasach Państwowych, narastanie nietolerancji do tego gatunku. Niektóre nadleśnictwa prowadzą wręcz schizofreniczną politykę realizacji kosztownych przedsięwzięć małej retencji przy jednoczesnym występowaniu o zezwolenia na redukcję populacji bobrów na swoim terenie ze względu na podtapianie i zalewanie drzewostanów.</p> <p>Chodzi tu także o przypadki spontanicznego odtwarzania się naturalnych warunków wodnych (w tym zabagniania się terenu) w wyniku utraty funkcjonalności infrastruktury odwadniającej (rowy, przepusty, rurociągi melioracyjne). Przypadki takie są często szansą na odbudowę retencji, zniweczonej przez dawniejsze odwodnienia i powinny być traktowane pozytywnie, choćby nawet były związane z pewnymi stratami i uciążliwościami, w tym z zabagnianiem się i spontanicznym przekształcaniem się pewnych</p>	<p>Uwaga uwzględniona częściowo.</p> <p>Jak wspomniano wcześniej <i>Program</i>, obejmuje jedynie te działania, które mają możliwość uzyskania zewnętrznych źródeł finansowania, głównie w ramach POIiŚ 2014-2020 (działanie 2.1). W ramach działania 2.1 POIiŚ 2014-2020 dość precyzyjnie określono zakres działań, które mogą być przedmiotem finansowania. Działania nieinwestycyjne polegające na akceptacji naturalnych procesów prowadzących do retencji wody są ciekawą propozycją, wartą rozważenia, jednak nie mieszczą się w ramach projektów planowanych do finansowania ze środków POIiŚ 2014-2020.</p> <p>Co do zasady efekty retencyjne realizowane w ramach <i>Programu</i> powinny stanowić komplementarne uzupełnienie efektów osiągniętych „siłami natury”, m.in. w wyniku działalności bobrów. W celu minimalizacji ryzyka negatywnego oddziaływania na wymieniony gatunek rozszerzono katalog działań minimalizujących. Przyjęto, że zaplanowane przedsięwzięcia podczas realizacji powinny uwzględniać terminy rozrodu bobra europejskiego (<i>Castor fiber</i>), w których to nie można dokonywać działań</p>

		powierzchni z leśnych w bagienne.	negatywnie wpływających na ww. gatunek.
40		Nie podzielamy poglądu, że „w obszarach nizinnych, o opadach bliskich 600 mm, lasy narażone są zarówno na niedobór, jak i nadmiar wody”. W naszej ocenie, w lasach Polski, w wyniku wielu dawniejszych działań odwadniających, a także współczesnych zmian klimatycznych, powszechny jest niedobór wody, a nie ma problemu jej nadmiaru. Odbudowa retencji wody w skali krajobrazu wymaga w lasach odbudowy zabagnień, tj. właśnie odbudowy miejsc z „nadmiarem wody”.	Uwaga uwzględniona w całości. Doprecyzowano zapis. Zasadniczym problemem jest niedobór wody. Problem nadmiaru wody wstępuje, jednak ma charakter lokalny. Lokalnie występują obszary, gdzie przy wystąpieniu nawalnych opadów deszczu, ze względu na obiekty liniowe ograniczające odpływ wód (np. nasypy pod infrastrukturą drogową), występuje problem stagnacji wód, co stanowi zagrożenie dla drzewostanów. Ze względu na ochronę drzewostanów i infrastruktury uzasadniona jest niekiedy np. przebudowa przepust na większym świetle z umocnionym przyczółkiem, który umożliwi odprowadzenie nadmiaru wody i retencjonowania na terenach położonych niżej.
41		Znaczne wątpliwości budzi komponent „Ograniczania erozji”. Procesy erozji generowane przez cieki są generalnie procesami pozytywnymi z punktu funkcjonowania geoekosystemów wodnych oraz z punktu widzenia różnorodności biologicznej. Obrywy erozyjne i osuwiska to unikatowe mikrosiedliska dla wielu gatunków roślin, grzybów i zwierząt. W krajobrazach leśnych mogą być wręcz kluczowe dla zachowania różnorodności niektórych grup organizmów w skali krajobrazu. Niepokoją więc zamiary „kontrolowania osuwisk”, ograniczania „nadmiernego” transportu rumowiska i jego dostawy, zabezpieczania brzegów, zabudowy wyrw, stoków i brzegów – niezależnie od zamiaru realizacji takich elementów za pomocą materiałów naturalnych. Pozytywnie oceniamy deklarację, że „Istotnym działaniem w projekcie będzie przywrócenie naturalnych procesów kształtujących koryta i doliny rzek oraz potoków”, jednak do procesów tych należą także procesy erozji, w tym	Uwaga uwzględniona częściowo. Podzielamy pogląd, że procesy erozji są zjawiskiem pozytywnym z punktu widzenia funkcjonowania geoekosystemów i dlatego, wszelkie działania przeciwoerozyjne zaplanowane do realizacji w ramach <i>Programu</i> ograniczają się tylko i wyłącznie do miejsc, w których nadmierna erozja zagraża infrastrukturze leśnej (droga, szlak, zabudowania). To samo tyczy osuwisk. W trakcie weryfikacji zgłoszeń zwracano na ten aspekt szczególną uwagę. Część zgłoszeń zostało wycofanych ze względu na brak przesłanek uzasadniających. Ten warunek został ujęty również w <i>Podręczniku</i> , w uszczegółowionym wykazie dopuszczalnych zadań. Z tego względu ograniczono umocnienia brzegów wyłącznie do jednego brzegu, który sąsiaduje z infrastrukturą. Nie jest dopuszczalne stosowanie obustronnych umocnień, tak więc drugi brzeg będzie pozostawiony naturalnym procesom. Tam gdzie jest to możliwe, nadleśnictwa będą starały się

		procesy lokalnego podmywania brzegów przez ciek.	przywracać naturalne procesy, w tym erozyjne – np. poprzez rozbiórkę niepotrzebnych umocnień brzegów.
42		Z dużą ostrożnością należałoby traktować „Działania mające na celu przywrócenie naturalnych warunków hydrologicznych obszarom podmokłym, poprzez budowę rowów nawadniających”. Sformułowanie takie jest wewnętrznie sprzeczne: naturalne warunki hydrologiczne mokradeł z reguły nie były uzależnione od istnienia rowów nawadniających. Nie wykluczając, że niekiedy istnieje rzeczywiste potrzeba doprowadzenia wody do mokradeł (np. w celu zastąpienia naturalnego, z jakichś przyczyn zanikłego zasilania w wodę), zwracamy uwagę na częste przypadki nadużywana uzasadnień o „funkcji nawadniającej” niektórych rowów.	Uwaga uwzględniona częściowo. Działania nawadniające będą realizowane przede wszystkim w sytuacji wskazanego w uwadze zastąpienia zanikłego naturalnego zasilania w wodę obszaru podmokłego lub doprowadzenia wody do obszarów, na których realizowano w przeszłości melioracje odwadniające, gdzie inne działania nie zapewniają odpowiedniej ilości wody. Użyte sformułowanie ma charakter skrótu myślowego, który funkcjonuje w środowisku leśników.
43		Rzeczywiste oddziaływanie Programu na środowisko i przyrodę będzie zależać od szczegółów inwestycji, jakie w ramach programu zostaną zrealizowane. Prognoza oddziaływania Programu na środowisko trafnie wskazuje główne punkty ryzyka. Dla uniknięcia nawet pojedynczych przypadków szkód środowiskowych powodowanych przez inwestycje składające się na Program, sugerujemy: a) Przygotowanie (a także wnikliwe społeczne skonsultowanie), szczegółowych wytycznych realizacyjnych, które określą zasady lokalizacji i projektowania obiektów, prowadzenia prac oraz eksploatacji obiektów – jak zaleca to sama Prognoza; b) Przeprowadzanie szerokich konsultacji społecznych wszystkich zamierzeń inwestycyjnych, choćby prawo nie nakładało obowiązku takich konsultacji – tj. przyjęcie w tym zakresie w programie standardów	Uwaga uwzględniona częściowo. ad. a. CKPŚ, opierając się na podręcznikach obowiązujących w perspektywie finansowej 2007-2013, oraz wynikach prowadzonych badań i obserwacji obserwował zaktualizowaną wersję <i>Podręcznika</i> , który ma charakter szczegółowych wytycznych realizacyjnych. Podręcznik jest obecnie opiniowany przez RDLP i wybrane nadleśnictwa; ad. b. Biorąc pod uwagę skomplikowane i czasochłonne procedury obowiązujące w ramach POIiŚ 2014-2020 wprowadzenie dodatkowych konsultacji spowodowałoby dodatkowe, znaczne wydłużenie procesu przygotowania projektu. Należy podkreślić również, że zgodnie z obowiązującym prawem, każdy zainteresowany może na etapie wydania decyzji lokalizacyjnej, pozwolenia wodnoprawnego oraz pozwolenia na budowę wnioskować o uwzględnienie go w postępowaniu jako strony. W części nadleśnictw przyjęto równie praktykę konsultacji z zainteresowanymi podmiotami.

		<p>wyższych, niż wymagane prawem;</p> <p>c) Przyjęcie zasady poprzedzania każdej inwestycji kompetentną inwentaryzacją przyrodniczą, przeprowadzaną zanim zostanie podjęta ostateczna decyzja dotycząca realizacji tych przedsięwzięć;</p> <p>d) W przypadku ingerencji w obszarach mokradłowych, precyzyjne wyjaśnienie (przed podjęciem decyzji o inwestycji) sposobów naturalnego zasilania mokradła w wodę i naturalnej dynamiki takiego zasilania; zwrócenie szczególnej uwagi na cechy fizykochemiczne wody;</p> <p>e) Zwrócenie większej uwagi na zachowanie roślinności strefy brzegowej cieków oraz naturalnej struktury tej strefy przy przedsięwzięciach dotyczących cieków.</p>	<p>ad. c i d. W ramach działań minimalizujących rozwiązanie sugerowane w punkcie c. zostało zalecane w przypadku budowy lub modernizacji zbiorników. Przyjęto, że teren przewidziany do zalania powinien być zlustrowany przez botanika lub siedliskoznawcę pod kątem występowania cennych siedlisk przyrodniczych, jak również stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów. Ponadto KIPy wymagają opisu w tym zakresie, podobnie operaty wodnoprawne – szczególnie w zakresie lit. d. Wykonanie szczegółowych inwentaryzacji jest uzależnione od potrzeb. Ponadto postulat, o którym mowa w literze d. został uwzględniony w katalogu działań minimalizujących.</p> <p>ad. e. Rozszerzono katalog działań minimalizujących.</p>
--	--	---	--

5. SPOSÓB UWZGLĘDNIENIA WYNIKÓW POSTĘPOWANIA DOTYCZĄCEGO TRANSGRANICZNEGO ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO

Biorąc pod uwagę charakter, lokalizację oraz skalę działań przewidzianych w *Programie* w ramach prowadzonej strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektu *Programu* nie stwierdzono konieczności przeprowadzenia postępowania dotyczącego transgranicznego oddziaływania na środowisko.

6. PROPOZYCJE DOTYCZĄCE METOD I CZĘSTOTLIWOŚCI PRZEPROWADZANIA MONITORINGU SKUTKÓW REALIZACJI POSTANOWIEŃ DOKUMENTU

Lasy Państwowe w obszarze prac retencyjnych, przeciwoerozyjnych oraz ograniczających wpływ powinny przyjąć paradygmat organizacji uczącej się, wyciągającej wnioski z własnych doświadczeń, jak również z postępu wiedzy w tym zakresie, zarówno na własny użytek oraz innych podmiotów. Zaproponowana metodyka analizy i oceny skutków realizacji projektowanego dokumentu jest pokłosiem obserwacji prowadzonych w ramach projektów retencji górskiej oraz retencji nizinnej realizowanych w perspektywie finansowej 2007-2013, które wskazują, że nie we wszystkich wypadkach kierunki rzeczywistych zmian, które wystąpiły w następstwie prowadzących prac, były zgodne z oczekiwaniami. Przy czym notowano odstępstwa pozytywne, jak i negatywne, z punktu widzenia wpływu na poszczególne komponenty środowiska.

Ze względu na charakter przedsięwzięć realizowanych w programie newralgicznym obszarem, który powinien być poddany wieloaspektowym działaniom oceniającym rzeczywisty wpływ na środowisko jest *obszar tematyczny 2: Mała retencja i przeciwdziałanie nadmiernej erozji wodnej na obszarach leśnych*.

Realizacja działań w ramach *obszaru tematycznego 1: Rozwój systemu identyfikacji i szybkiego reagowania na zagrożenia związane z pożarami lasów*, wiąże się z minimalnym ryzykiem negatywnego oddziaływania na środowisko. Jeżeli chodzi o ocenę pozytywnych oddziaływań obszar ten pokryty jest w wystarczającym stopniu zbieraniem danych dotyczących m.in.: lokalizacji, przyczyn i częstości powstawania pożarów jak również danych meteorologicznych określających zagrożenie pożarowe (ryzyko wystąpienia pożarów). Analizą tego rodzaju danych zajmują się od wielu lat wyspecjalizowane komórki. Nie ma potrzeby prowadzenia dodatkowych działań monitoringowych.

Najistotniejszym i najszerszym przedmiotowo z punktu widzenia konieczności prowadzenia działań monitoringowych jest obszar retencji i przeciwdziałania erozji wodnej. W przypadku przedsięwzięć należących do wymienionej grupy istnieje największe ryzyko wystąpienia negatywnych oddziaływań na różnorodność biologiczną, w tym cele i przedmiot ochrony obszarów Natura 2000.

Biorąc pod uwagę doświadczenia z perspektywy finansowej 2007-2013 zaproponowano, żeby zagadnienie monitorowania skutków realizacji postanowień projektowanego dokumentu, podzielić na dwa powiązane ze sobą aspekty tematyczne:

- *Monitoring przyrodniczy* - koncentrujący uwagę na zmianach zachodzących w środowisku przyrodniczym;
- *Monitoring techniczno-przyrodniczy* - dotyczący w większym stopniu stanu technicznego obiektów i wywoływanych przez nie ewentualnych niepożądanych zmian w środowisku, co ma również związek z wymogiem zapewnienia trwałości w przypadku korzystania z dofinansowania UE;

Biorąc pod uwagę zakres realizowanych działań monitoring przyrodniczy powinien być prowadzony na wybranych, najbardziej reprezentatywnych obiektach oraz w wybranych lokalizacjach.

Monitoring przyrodniczy

W tym obszarze zaleca się przyjęcie następujących kierunków działań monitoringowych:

1. Wpływ działań dotyczących przywracania funkcji obszarom mokradłowym na uwodnienie siedlisk oraz wybrane gatunki występujące na siedliskach zależnych od wody;
2. Wpływ działań retencyjnych, przeciwerozrywających i udrożnieniowych realizowanych bezpośrednio na ciekach, na stan wód w zlewni, organizmy wodne oraz warunki migracji organizmów wodnych;
3. Wpływ działań przeciwerozrywających wykonywanych na szlakach zrywkowych, powierzchni dróg leśnych i ciekach okresowych na stan gleb oraz siedlisk przyrodniczych;
4. Wpływ działań przeciwerozrywających wykonywanych na szlakach zrywkowych, powierzchni dróg leśnych i ciekach okresowych na stan wód w zlewni oraz organizmy wodne;
5. Wpływ działań na proces renaturyzacji cieków, zarówno na terenach górskich, jak i nizinach.

Monitoringiem pod kątem osiągnięcia dobrego stanu wód w zlewni objętej działaniami (ichtiofauna, bentos, właściwości fizykochemiczne wód itp.) powinny zostać objęte przede wszystkim cieki, w których planowane są prace w korycie. Ponieważ jednak tego typu prace na kilku ciekach były już prowadzone i mogą one stanowić materiał reprezentatywny dla analogicznych działań prowadzonych w ramach *Programu*, wydaje się, że dużą wartość miałyby dalsze badania prowadzone na tych samych ciekach w dłuższym okresie czasu by wyłapać trendy rozwojowe ichtiofauny i bentosu na wyznaczonych stanowiskach badawczych. Zatem proponuje się, by w ramach *Programu* w tym aspekcie prowadzona była przede wszystkim kontynuacja monitoringu prowadzonego na ciekach górskich w latach 2009-2015.

Należy podkreślić jednocześnie, że celem niniejszego opisu nie jest precyzowanie metodyki monitoringu, a wyznaczenie ogólnych założeń oraz podkreślenie wagi tego aspektu. Wskazane jest, żeby ocena skutków działań realizowanych w ramach *Programu*, była realizowana na zasadach współpracy nadleśnictw z ośrodkami naukowymi. Ponadto, zgodnie z kierunkowymi założeniami dokumentów szczebla Komisji Europejskiej, tego typu prace stanowić mogą wkład merytoryczny Lasów Państwowych do europejskiej bazy wiedzy i rozwoju dobrych praktyk.

Ponadto, wskazanym wydaje się wyposażenie wybranych obiektów w elementy umożliwiającej monitorowanie stopnia adaptacji ekosystemów do zmian klimatu. W tym kontekście proponuje się, żeby monitoringiem objąć np.:

- poziom zwierciadła wód powierzchniowych i gruntowych,
- poziom zwierciadła wód powierzchniowych na wybranych zbiornikach okresowych pełniących rolę polderów zalewowych,
- poziom zwierciadła wód gruntowych na terenach przyległych do zbiorników.

W przypadku wybranych obiektów próbki pobrane z piezometrów warto przebadać też pod kątem właściwości fizykochemicznych.

Monitoring techniczno-przyrodniczy

Przepisy ustawy *Prawo wodne* nakazują właścicielowi budowli piętrzącej, jeśli to jest niezbędne, prowadzenie badań i pomiarów umożliwiających ocenę stanu technicznego oraz bezpieczeństwa budowli, w tym, m.in.: wytrzymałości budowli oraz podłoża, stanu urządzeń upustowych, zjawisk obserwowanych na górnym i dolnym stanowisku budowli. Te ogólne wskazania odnoszą się także do niewielkiej rozmiarowo zabudowy hydrotechnicznej, której także dotyczą procesy starzenia się technicznego obiektów oraz zmiany morfologiczne wokół obiektów (erozja wgłębna, denna itd.).